

Поводом једне седамдесетогодишњице

КЛУБ УЧИТЕЉА-ИЦА СОЦИЈАЛДЕМОКРАТА СРБИЈЕ (1907—1914)¹

Претече Клуба — и његово оснивање. — Правила, органи и годишње скупштине Клуба. — Пропагандна и издавачка делатност. — Међународне везе и припреме за одржавање интернационалне конференције

УВОД

У Београду је 5. августа 1907. године основан Клуб учитеља-ица социјалдемократа у Србији. Било је то прво организовање учитеља социјалиста у своју партијско-стручну организацију која је имала свој статут, одржавала годишње скупштине, доносила резолуције и закључке, покретала и водила акције у борби за оживотворење циљева и задатака Социјалне демократије. Такво име ова организација учитеља задржава све до првог светског рата, да би после рата, упоредо са стварањем Социјалистичке радничке партије Југославије — комуниста, и она променила свој назив у Клуб учитеља-ица социјалиста-комуниста, прилагођавајући и своја Правила и тактику борби, Статуту и тактици Партије. После Вуковарског конгреса, августа 1920, на коме је формирана Комунистичка партија Југославије, и Клуб учитеља социјалиста-комуниста, прераста у Организацију учитеља комуниста Југославије. Том приликом врши извесне измене и у својим Правилима.

Сва три ова периода у историји радничког покрета наше земље, периоди су легалног рада Партије, па самим тим и Организације учитеља социјалиста-комуниста, чији су први организациони темељи положени у Београду. Ту су и многе њихове акције

почињала, одатле руковођене, ту вођене, неке и завршаване, и поред тога што су чланови ове организације били расути по разним местима и крајевима Србије, почев од Београда и Крагујевца, до Зајечара, Брања и Ужица, по многим селима и засеоцима Хомоља, Златибора, Рудника, Старе планине, Мироча, Посавине, Мачве и Поморавља.

Забрана КПЈ значила је и забрану Организације учитеља комуниста, њене штампе, хајку на њене чланове, затим премештања, отпуштања, хапшења и друга малтретирања (аслушавања, претресе станова, денунцирања). Међутим, и Организација учитеља социјалиста-комуниста после првих удараца и краткотрајног несналажења, као, уосталом, и сама Партија, прелази на друге, сада илегалне облике борбе, које води под именом, најпре „Друштва пријатеља“, „Учитељске искре“, касније „Учитељске страже“, тако да су она, у ствари, представљала легалне облике илегалног рада, окупљајући најпре све учитеље који су устајали против Обзнане и Закона о заштити државе, међу којима су били, поред комуниста и симпатизера КПЈ, и републиканци, леви земљорадници и борбени демократи.² И, најзад, да би већ од 1937. године прешли и на организовање других легалних облика рада, као што су то биле

задруге: у Србији — Задруга „Вук Караџић“, а у Хрватској — Задруга „Иван Филиповић“ и др. Оне окупљају првенствено учитеље комунисте и симпатизере КПЈ, да би, најзад, после Конгреса учитеља Југославије одржаног у Бањалуци, августа 1939. године, на коме излазе са својом посебном, познатом Трећом комунистичком листом, преузели у своје руке сасвим и часопис „Учитељска стражა“.³

Тако су учитељи социјалисти и комунисти Србије, као и осталих крајева Југославије, у условима белог терора и војно-монархистичке диктатуре (1921—1941) успевали да свој илегални партијски рад и задатке Партије, рад на њиховом спровођењу — легализују у датим условима на разне начине, и да не престану са својим организованим радом све од 1907. године када су основали свој Клуб у Београду, до избијања устанка народа и народности Југославије 1941, чији се огроман број чланова, уколико није пао у заробљеништво, одазвао позиву КПЈ на устанак — и, с пушком у руци, посведочио своје речи и на делу.

Од првих социјалистичких идеја и револуционарних акција учитеља „бунтара“ до оснивања Клуба учитеља-ица социјалдемократа

Још од 1873. године када је група најпредних учитеља у Земуну, иначе социјалистички оријентисана, покренула „Учитељ“, први социјалистички педагошки часопис код нас,⁴ ношени идејама Светозара Марковића, Живојина Жујовића, Васе Пелагића и других радничких идеолога и првих пропагатора социјалистичких идеја, оснивача, вођа и идеолога социјалистичког покрета у Србији последњих деценија XIX века, скоро све до оснивања Клуба учитеља-ица социјалдемократа 1907, учитељи су у мањим групама или појединачно, водили низ акција које су и довеле до оснивања Клуба. Поред издавања часописа „Учитељ“ (1873—1874), они учествују у бројним бунама и устанцима у Србији. Познато је њихово учешће у Тимочкој буни (1883), због чега су неки осуђени и на смрт, а један међу њима Владимир Зебић (1856—1883), који је био осуђен на смрт, обесио се у затвору, оставивши следећи запис: „Рајовићу (пред-

седник Преког суда — Р. В.), звери! Одузимам живот себи само да ми га не узмеш ти твојим поганим рукам“.⁵ Исто тако, два учитеља била су свирепо кажњена због подстицања и учешћа у познатој Чарапићевој буни 1862. године. Учитељу Михајлу Берисављевићу одсечене су обе руке до зглавака и део језика, а Петру Радосавкићу, десна рука и део језика.⁶

У међувремену, учитељи, појединци или мање групе, покрећу листове и часописе у којима се залажу за другојачији друштвени поредак и другојачију школу, осуђујући деспотизам и тиранију, бранећи право учитеља, школе и народа на слободу. Најближи социјалистичким идејама у овом периоду је часопис „Народна школа“, лист за учитеље и све пријатеље основне наставе, који издаје и уређује Мих. М. Стевановић, учитељ у Пожаревцу. Али, успева да га издаје свега годину дана (1895—1896). Пре тога, Мита Нешковић, опет у Земуну, са групом својих истомишљеника, покреће и издаје, исто тако социјалистички оријентисан часопис „Нова школа“.⁷ У ујој Србији, почетком XX века, почиње да излази неколико сличних часописа који, иако нису били строго узев социјалистички, окупљају око себе највећи број учитеља социјалиста све док они, 1911. године нису покренили „Учитељску борбу“.⁸

Не треба заборавити при томе, да — под утицајем идеја Светозара Марковића и Васе Пелагића, првенствено, још у учитељским школама у Нишу, Јагодини (данас Светозарево), Крагујевцу, Алексинцу, а да не помињемо и остале учитељске школе у Србији и буне ученика, као што је била она Тирићева у Учитељској школи у Нишу⁹, — ученици илегално оснивају своје социјалистичке клубове, одржавају састанке на којима подносе реферате, читају и шире радничку и партијску штампу, па чак, уколико се могло доћи и до извесних дела марксистичких идеолога, пре свега Маркса, Енгелса, затим Плеханова, Бебела — и других.¹⁰

Све је то утицало и наметало потребу да се учитељи социјалисти, чланови Српске социјалдемократске партије (ССДП) — и организационо повежу и практично делују на остваривању задатака ССДП. Њихови ћачки социјалистички клубови већ су представљали такву врсту организације, коју

је после завршене школе само требало, сада знатно шире и под другим условима, наставити, продужити. Зато се не би погрешило ако би се рекло да је Клуб учитеља социјалдемократа, у ствари израстао из тих и таквих ћачких клубова, или још боље речено, да су ти ћачки клубови прерасли у Клуб учитеља социјалдемократа.

Ако бисмо хтели да што шире и свестранije сагледамо активност Клуба учитеља социјалдемократа, самим тим касније и Клуба учитеља социјалиста-комуниста, као и Организације учитеља комуниста Југославије, па природно и свих њихових акција које су везане за Београд (ту су, поред оснивачке, одржаване и све њихове остале годишње скупштине, доношене одлуке и резолуције, једно време у Београду су штампани и први бројеви њиховог органа) онда би, свакако, требало говорити не само о оснивању Клуба, о његовим оснивачима, задацима и Статуту који је ту донет, организма и раду годишњих скупштина, рефератима и питањима о којима се дискутовало, резолуцијама које су на њима доношене, већ и о практичним акцијама у којима су учествовали његови чланови. А то значи — почев од акција и рада у самој школи, као васпитача, у месту и крају у коме су радили, тј. у својој струковној организацији — Удружењу учитеља, у бројним културно-просветним акцијама и институцијама, до рада у самој ССДП, њеним месним и другим организацијама, органима и акцијама које покреће и води Партија, њеној штампи, популарисању и сарадњи у њој, све до доиста широке публицистичке активности и издавачке делатности, коју сам Клуб организује, као и известан број његових чланова. Па и тада се не би могло рећи да ће се моћи потпуно и свестрано сагледати делатност и активност Клуба и његових чланова, јер би се, при томе, заборавило, а то се не би смело мимоићи, на везе Клуба са социјалистичким организацијама учитеља у другим земљама, све до покушаја стварања Међународне социјалдемократске организације учитеља. Посебно се не би смело запоставити и мимоићи питање односа Клуба према ССДП, као и њен однос, односно његових врхова према Клубу. Тек на основу сагледавања свега тога било би могућно, наравно, не заборављајући дате друштвено-политичке односе и ситуацију у Србији — и не

само у њој већ и шире, — што објективније и квалификованije судити о Клубу, његовим акцијама, задацима, као и акцијама његових чланова, односно колико је и како постављене задатке и на ком пољу остварила, а где је и у којој области рада подбацивао. Но, и оно што ће од свега тога овде бити речено, омогућиће да се бар приближно сагледа и одреди његово место у историји нашег радничког, односно социјалистичког покрета, овом приликом у периоду само до 1914. године, односно до првог светског рата, јер је Клуб био само једна од бројних организација и трансмисија тога покрета. И то, по свему судећи, ако не у првим, челним, а оно међу првим редовима.

ОСНИВАЊЕ КЛУБА УЧИТЕЉА-ИЦА СОЦИЈАЛДЕМОКРАТА У СРБИЈИ

Читаоци „Радничких новина“, органа ССДП и Главног радничког савеза као и листа „Социјалист“, пред крај јула 1907. године, имали су прилике да на њиховим страницама прочитају следећи позив упућен учитељима и учитељицама социјалдемократима у Србији, којих у то време, бар према званичним, партијским извештајима није било много.

„Моле се учитељи, социјалдемократи, да на сваки начин дођу за време овогодишње учитељске скупштине у Београд, где ће се одржати конференција ради решавања врло важних ствари о нашем будућем раду. Сваки од учитеља“, како се даље у позиву истиче, „не би требало ни у ком случају да пропусти ову прилику, те да не буде учесник у стварању почетка овако важне ствари“.¹¹

Испод позива налазили су се потписи двојице младих учитеља социјалиста: Милоша Б. Јанковића¹² и Милоја Радичевића.¹³

Позив није остао без одзива. Дошло је дводесет и пет младих учитеља социјалиста из различних крајева Србије. Међу њима и неколико оних који тек што су били завршили учитељску школу — и чекали на распоред, на добијање места службовања, која су их најчешће чекала у најзабитијим крајевима земље.

По сећању једног од сазивача овог првог састанка, управо оснивачке скупштије Клуба, на коме ће он бити изабран и за

његовог првог секретара, присуствовали су у кафани „Паун“, недалеко од данашњег „Лондона“ у Београду, првенствено све млади учитељи, који ће касније израсти у најпознатије учитељске борце, не само у Србији, и од којих ће највећи број њих своју оданост и верност социјализму и борби за једно друго, боље и радосније друштво, а самим тим и за социјалистичку школу, посведочити и својим животима. И то не само у ратовима које је Србија водила за своју независност и слободу до 1918, већ и у току ослободилачког рата који су водили народи и народности Југославије под руководством КПЈ од 1941. до 1945. године.¹⁴

Убрзо после објављивања позива за овај састанак, „Радничке новине“ доносе још једно обавештење, које дословно гласи:

„Јавља се свима учитељима и социјалдемократима да је основан Клуб учитеља социјалдемократа 5-ог августа. Клубу је задатак“, каже се даље, „да ради на заштити материјалних и политичких интереса и на преображају основне наставе у духу социјалистичког учења. Сви који желе да постану чланови Клуба нека пошаљу пријаву и члански улог — 5 динара благајнику Клуба другу Живојину Јаковљевићу, учитељу, Белица — Јагодина. Сваки члан може добити Правила Клуба и сва остала обавештења од секретара Клуба друга Милоша Ђ. Јанковића, учитеља, Кобиље — Петровада“.¹⁵

То је било све што је радничка штампа тих дана објавила о оснивању Клуба, тј. о његовој оснивачкој скupштини — и основним задацима Клуба и његових чланова. Она то није учинила случајно. Оснивање Клуба од извесних руководилаца ССДП није било дочекано с наклоношћу.^{15a} Па ипак, и из овако штуре информације учитељи социјалдемократи, као и остала јавност, сазнали су да је Клуб основан — и да је његов основни задатак: преобразај друштва и школе на социјалистичким принципима, и позив свима који желе да се за то боре, да му приђу. Они су, наравно, сазнали да је формирана управа и да су усвојена Правила Клуба. Тако су учитељи социјалисти Србије, после учитеља социјалиста Бугарске, били први у Европи који су основали своју социјалдемократску организацију, односно своју партијско-стручну организацију.

Међутим, грађанска учитељска штампа није забележила оснивање Клуба, па, према томе, ништа није речено ни о његовим задацима, који би, без сумње, интересовали све напредне, демократски оријентисане учитеље.

Иницијатор оснивања Клуба и творац првих Правила, Милош Ђ. Јанковић, говорећи о томе како је дошао на идеју о оснивању Клуба и што је омогућило његово реализацијање, поред повољне политичке климе која је владала у то време у Србији (1907—1914), када је ова малана балканска земља, како за њу рече један од наших истакнутих научних радника-историчара, била једна међу најслободоумнијим земљама Европе, у којој је критика имала пуно право грађанства¹⁶ — каже да су на то утицала углавном још два момента.

„Политичке клубове оснивали су¹⁷, каже Јанковић, „учитељи свих политичких партија... Мислио сам, наставља он, „кад учитељи грађанских партија имају своје клубове, зашто ми социјалисти да не оснујемо свој клуб“.¹⁷ Сматрао је да ће се тако моћи чвршће повезати и заједнички организовани успешније борити за социјалистичке идеје, допринети да им што већи број млађих, и не само млађих учитеља приђе, као и то да социјалистичке идеје допру и до најзабаченијих кутака земље, па да ССДП и тамо има своје људе, своје борце, на које се може ослонити. Утолико пре, што Партија до тада сељачком питању и учешћу сељака у њој није поклањала потребну пажњу. Она ће то тек нешто касније учинити и признати ту своју грешку.^{17a}

Пример бугарских учитеља социјалиста, каже Јанковић, указао му је на пут којим треба да пођу и учитељи социјалдемократи у Србији — како ту замисао и идеју да што лакше, успешније и брже остваре. Поред тога, што су бугарски учитељи социјалдемократи имали своју организацију с Правилима о задацима и организацији рада, имали су и своју штампу, часописе и библиотеку, одржавали редовне годишње скупштине и на њима дискутовали о најактуелнијим друштвено-политичким и школским питањима и борили се за њихово реализацијање.

„Већ од 1906. године почeo сам примати лист ‘Учитељска искра’, њихов орган“, наставља даље Јанковић, „која je 1905. годи-

Чланови социјалистичког клуба ученика Учитељске школе у Јагодини (Светозареву) 1905. — који су после завршеног школовања постали чланови Клуба учитеља социјалдемократа.

Les membres du Club socialiste des élèves de l'Ecole normale de Jagodina (auj. Svetozarevo) en 1905, qui, après leurs études, sont devenus membres du Club des maîtres d'école social-démocrates.

С лева
на десно стоје:
(de gauche à droite, debouts)
Danilo Milanović,
Đoka Popović,
Bogdan Erić,
Miloje Radičević,
Radosav Tasić,
Branišlav Krstić
Žika
Milovanović.

С лева на
десно седе:
(de gauche à droite, assis)
Sava Veljković,
Voja Andrejević,
Milos B. Janković
Spasije
Marinković.

С лева на
десно стоје:
(de gauche à droite, debouts)
Mihoreda J.
Marković, Voja
R. Mladenović.
Milan
Gligorijević,
Dragutin
Jovanović,
Mihailo M.
Jovanović Jovan
Jovanović, Vasa
Sesić, Voja
Andrejević.

С лева на
десно седе:
(de gauche à droite, assis)
Dragutin M.
Mihailović,
Bora Mladenović,
Milica M.
Janković, Miloš
B. Janković,
Živojin
Jakovljević,
Dragutin Ivković

Група учесника Оснивачке скупштине Клуба учитеља-ица социјалдемократа Србије, одржане у Београду 5. VIII 1907. године.

Un groupe de participants de l'assemblée constituante du Club des maîtres et maîtresses d'école social-démocrates le 5 août 1907 à Belgrade.

не почела излазити у Софији три пута месечно, као орган социјалдемократске учитељске организације Бугарске. Читање 'Учитељске искре' много ми је помогло да ми буде јасан циљ, програм и физиономија организације коју треба да имамо и ми учитељи социјалисти у Србији; помогло ми је да упознам најистакнутије учитеље социјалдемократе Бугарске и да с њима ступим у везу".¹⁸ Те везе су из дана у дан бивале све бројније и чешће, док се нису претвориле у узајамна посекивања годишњим скupштинама.

Тако је, пратећи и „Учитељску искру“, Јанковић успео да дође и до Правила њихове организације, да их добро проучи и „ослањајући се на њих написао сам“, каже Јанковић, „Правила за наш будући Клуб“.¹⁹

Тако је Милош Б. Јанковић постао творац првих Правила Клуба учитеља социјалдемократа у Србији, која су уз објашњења која је дао на оснивачкој скupштини — једногласно усвојена и, с мањим изменама, остала на снази све до 1914. године. А нису много мењана ни касније, после 1919. године.²⁰

Основне одредбе Правила Клуба

С обзиром на то, да су статути, правила свих организација основна акта којима се прецизирају циљеви, задаци, садржаји и облици рада, као и дужности њихових чланова, да би се пружила могућност да се лакше и потпуније сагледа карактер, задаци и улога Клуба, овде ћемо покушати да укажемо на неке, и то у првом реду најосновније одредбе Правила Клуба, оне које и за нашег данашњег читаоца могу бити интересантне, у првом реду за историчаре радничког и социјалистичког покрета код нас, па самим тим и за историчаре напредног учитељског покрета првих година XX века.

Циљ Клуба био је Правилима овако формулисан:

„а) Заштита својих интереса на основу класне борбе;

б) Преображај основне наставе у смислу начела социјалне демократије; и

в) Преображај данашњег друштва у социјалистичко“.

Ове основне одредбе циља и задатка Клуба и његових чланова, већ су му јасно давале чисто или првенствено политички карактер организације која полази у свим својим акцијама од класне борбе као основног средства за преображај друштва, а самим тим и школе, положаја учитеља као радног человека, припадника радничке класе.

Према томе, активност Клуба, а то значи и његових чланова, усмеравана је у три правца: а) на борбу за заштиту својих интереса који су истоветни са интересима пролетаријата, б) на преображај основне школе и школе уопште, онакве какве је била у капиталистичкој Србији оних дана у нову, другу, социјалистичку школу, и в) на борбу за преображај, мењање самог друштва, датог капиталистичког друштвеног уређе-

Милош Б. Јанковић (1885—), иницијатор, творац Правила Клуба и његов први секретар (1907—1908).

Miloš B. Janković (1885—), auteur des Statuts du Club et son premier secrétaire (1907—1908).

ња, које почива на експлоатацији, у социјалистичко, у друштво у коме ће нестати експлоатације човека од стране човека, у друштво у коме ће радни човек бити грађитељ своје будућности — и историје.

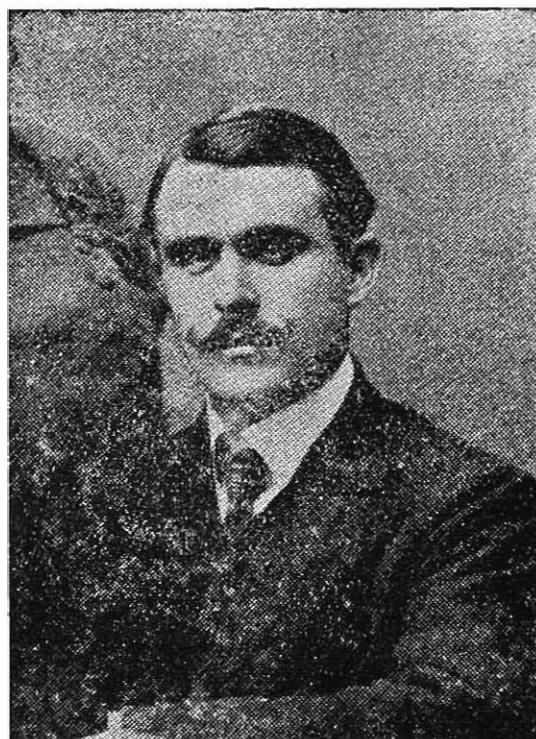
Оваквом оријентацијом учитеља социјалдемократа у Србији оних дана, која је проистицала из познатих, основних поставки класика марксизма о класној борби и

Драгутин-Драгиша М. Михаиловић (1876—1941), уредник „Учитељске борбе“ — и, по реду, други секретар Клуба (1908—1911).

Dragutin-Dragiša M. Mihailović (1876—1941), rédacteur du »Combat des maîtres d'école« et secrétaire du Club. (1908—1911).

односима у капиталистичком друштву, наиме, да је историја људског друштва, од првих појава подела на класе, у ствари, историја класних борби, — циљ своје организације нису могли свести, нити су га свели на заштиту само својих уско сталешких, цеховских, учитељских интереса, већ класних интереса, интереса класе којој су, и по пореклу у највећем броју слу-

Радосав К. Тасић (1888—1918), преводилац Шулцијеве „Школске реформе социјалне демократије“ и, по реду, трећи и последњи секретар Клуба учитеља социјалдемократа Србије (1911—1914).

Radosav K. Tasić (1888—1918), traducteur de la »Réforme scolaire de la social-démocratie« de Schultz et secrétaire, le dernier, du Club (1911—1914).

чајева, и по друштвеном положају и третману од стране носилаца власти, били и остали пролетери, или, у најбољем случају, ако се тако може рећи, полупролетери. Пример њиховог заузимања таквог става, и практично залагање за његово остварење у датим условима, пре пуних седамдесет година, овде у Београду, и у Србији уопште, од стране најнапреднијих, најсвеснијих и најбројнијих учитеља, — може да буде и данас вишеструко поучан — и да има свој не само историјски аспект. Чим су са ових позиција полазили и прилазили друштвеним питањима, они нису могли другојачије прилазити ни питању преобрађаја школе, него што су пришли и њој као класној институцији која служи владајућој класи за

остварење њених интереса, који се никада и никде нису, а ни данас, поклапали са интересима сиромашних, пролетаризованих слојева. Другим речима, они су полазили од тога да преобрађаја и решавања питања школе и њиховог личног питања, нема и не може бити без преобрађаја друштва, и да та два процеса теку упоредо.

За остваривање свог основног циља — социјализма и социјалистичких односа у друштву, Правила Клуба предвиђала су следећа средства:

„а) Агитацију и пропаганду у духу циља (изложеног у Правилима — Р. В.) међу учитељима и учитељицама основних школа;

б) Протесте путем штампе и скупштине против свију оних, који крше учитељева права (у другој верзији: „или издају реакционарне законе и расписе“), који се штетно односе на интересе пролетаријата;

в) Солидаран рад са Српском социјалдемократском странком и радничким професионалним организацијама у свим случајевима који засецају у опште интересе пролетаријата;

г) Издавање једног месечног или полумесечног часописа као органа Клуба и приређивање својих издања, која ће ширити социјалистичко схватање учитељског положаја, школе, наше просветне политике и уопште социјалистичког гледишта у свим друштвеним питањима.“

У последњој верзији Правила када Клуб учитеља социјалиста-комуниста прераста у Организацију учитеља комуниста Југославије, као једно од средстава борбе за остваривање постављених задатака дословно се каже да ће се користити „свим методама којима се служе КП и остale радничке организације за остваривање својих права“, а то практично значи да ће се користити и штрајковима, као и осталим средствима борбе којима се буде служила радничка класа.²¹

У одредбама, које се односе на чланство у Клубу, Правила су предвиђала да „члан Клуба може бити сваки учитељ и учитељица: а) који усваја програм Српске социјалдемократске странке; б) који се слаже са циљем и средствима (за његово остварење — Р. В.) предвиђеним овим правили-

1. Издање Клуба учитеља-ца социјал-демократа I.

О ШКОЛИ, УЧИТЕЉИМА И УЧЕНИЦИМА

СА
СОЦИЈАЛ-ДЕМОКРАТСКОГ ГЛЕДИШТА

Написали
Рад. К. Тасић, Вој. Р. Младеновић, Мих. М. Јовановић и Драг. М. Михаиловић,
учитељи

ЈАГОДИНА
Штампано у Уметничком Штампарском заводу „Гутенберг“
Стефаношића
1910.

Насловна страна корица прве књиге Издања Клуба учитеља-ца социјалдемократа, штампана у Јагодини.

La page de titre de la couverture du premier livre édité par le Club.

ма; в) који испуњавају све његове дужности и покоравају се решењима скупштине (Клуба — Р. В.)“. Правила предвиђају обавезно плаћање чланарине, као и то да сваки учитељ-ица који желе да постану чланови Клуба, треба да поднесу „својеручно написану пријаву секретару Клуба“.

Наравно, Правила су одређивала и дужности чланова Клуба. По њима, њихове су дужности биле: да уредно плаћају чланарину, да примају и растурају клупска издања и издања социјалистичке, партијске и радничке штампе, да испуњавају скупштинска решења, и, најзад, да прибрајају потребне статистичке податке о својој школи и достављају секретару Клуба, најдальје до 1. августа сваке године (пошто је он на основу њих требало да припрема из-

2. Књига Клуба учителаца ица

Хајнрих Шулиц

Школска реформа

СОЦИЈАЛНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

(ПРЕВОД С НЕМАЧКОГ)

КРАГУЈЕВАЦ

Неродна - - -
- - Штампарија

Сп. Р. Вупетића
- - - 1911. - - -

Насловна страна корица друге књиге Издања Клуба учителаца ица социјалдемократа, штампана у Крагујевцу.

La page de titre de la couverture du deuxième livre édité par le Club.

вештаје за годишње скупштине, да сагледа најактуелнија питања која треба поставити на дневни ред и о њима заузети што правилнији став). Правила су уз то предвиђала и могућност искључења оног члана који ради против Правила, али „с правом жалбе на првој редовној скупштини“.²²

Органи и тела Клуба

И поред тога што Правила предвиђају и разрађују, иако не до краја и у детаље, рад његових органа и тела: Управног, Надзорног, Књижевно-издавачког одбора и Скупштине, као највишег органа Клуба, она посебно место дају секретару и детаљ-

Учителска Борба

УЧИТЕЉА-ИЦА СОЦИЈАЛДЕМОКРАТА СРБИЈЕ
БРАДА МИХАИЛОВИЋ

ФЕБРУАР, 1911. Г.

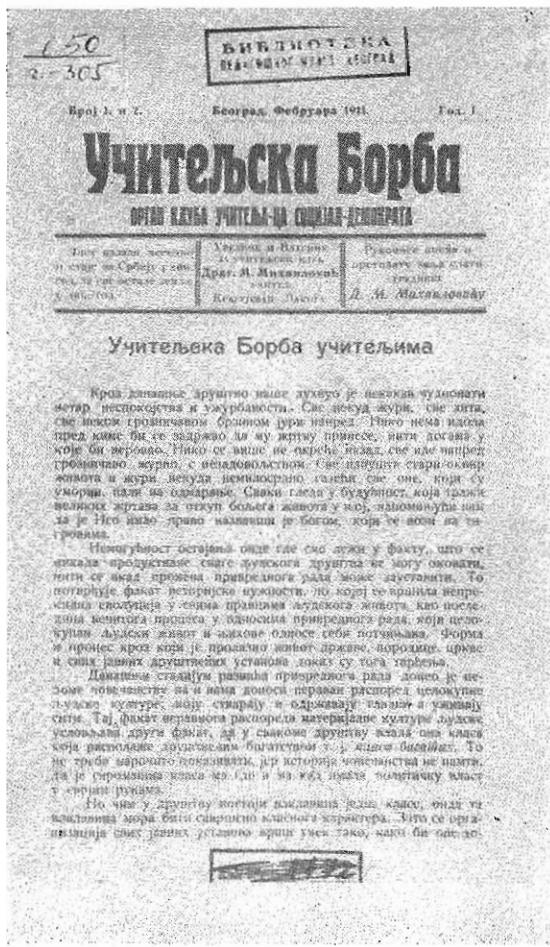
Број I. и 2.
Година I.

НОВА ЦИРИЛАЋНА ПОДАРКА
ДА МУДРИМ СВЕ КРАГУЈЕВАЦ
ДОБРОГА ОДЛУКА

Насловна страна корица првог броја (двојброд) „Учителске борбе“ која излази почетком фебруара 1911. у Београду.

La page de titre de la couverture du premier numéro (double) du »Combat des maîtres d'école«, sorti au début de février 1911.

но одређују његове дужности, као једном од чланова Управног одбора, односно Управе, коју сачињавају чланови Управног и Надзорног одбора. Управни одбор сачињавају, како је то у Правилима речено: секретар (који је уједно и председник, а овде је, у ствари, био оно што су у партијским организацијама били њихови секретари), благајник и секретар Књижевно-издавачког одбора, који је уједно и уредник органа Клуба. Такав положај и место секретара Клуба јасно се види из формулатије задатака и овлашћења која су му Правилима дата. Иначе, сва та тела и органи библијани су на годину дана на годишњим скупштинама.

Прва унутрашња страна првог броја (дуборожа) „Учитељске борбе“ (1911).

La première page du premier numéro (double) de la revue »Combat des maîtres d'école«, parue au début de février 1911.

Секретар Клуба

Дужности и права секретара Клуба, као једног од главних иницијатора и руководијала акција које Клуб води и уједно извршиоца задатака између две скупштине, Правилима су била овако формулисана: „а) да води тачан списак чланова Клуба и врши надзор како они испуњавају своје чланске дужности; б) да даје члановима Клуба потребна обавештења о пословима и животу Клуба (да их информише о пословима и задацима који стоје пред Клубом и да са њима води кореспонденцију — Р.

В.); в) да извршује клупске одлуке; г) да сдржава погребну писмену везу са члановима Клуба, Српском социјалдемократском странком и Главним радничким савезом; д) да одређује клупско гледиште на појединачно просветно-политичка питања и моменте из нашег просветно-политичког живота предајући га јавности преко социјалдемократске учитељске штампе (у каснијим верзијама Правила Клуба учитеља социјалиста-комуниста и Организације учитеља комуниста Југославије, овај став се нешто мења, с тим што се секретару ставља у дужност да та гледишта саопштава и преко остала партијске и радничке штампе — Р. В.); ѕ) да одређује дневни ред редовних и ванредних скупштина по предлогима појединачних чланова Клуба и у договору са се-

Каква је народна школа

НАПИСАНО
ОТОРИЛЕ

БИБЛИОТЕКА С РЕДАЦИЈЕМ
ДРАГИМ МИХАИЛОВИЋЕМ
БЕЛАНДИЈЕ

Драг. М. Михаиловић и Милош Б. Јанковић
Беландија

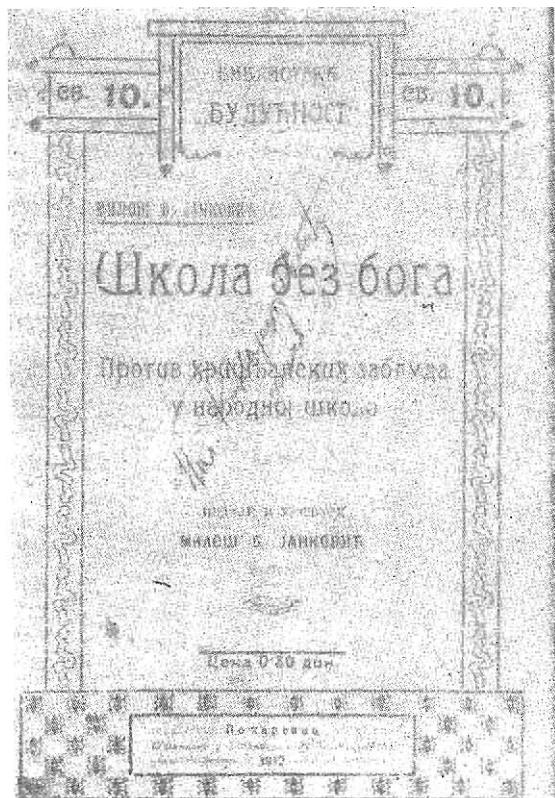

ПОЖАРВАЦ
ЧИТАЛОДОМУ ЈУНК КАРАДЖИЋУ КРСКУ САДА
1910.

Насловна страна корице прве свеске библиотеке „Будућност“ коју 1908. године покрећу два члана Клуба: Драг. М. Михаиловић и Милош Б. Јанковић.

Page de titre de la couverture du premier livre de la bibliothèque »Avenir« collection »Avenir« lancée par deux membres du Club, Drag. M. Mihailović et Miloš B. Janković.

кретаром Књижевно-издавачког одбора; е) по подацима добивеним од благајника Клуба и секретара Књижевно-издавачког одбора спрема извештај за редовну скупштину и спрема предлоге за њу, и ж) званично представља Клуб пред власту и јавношћу".

Насловна страна корица последње свеске библиотеке „Будућност“ која излази до избијања првог светског рата. После рата све до априла 1941. њене свеске, њих 71, штампају се у Београду.

Page de titre de la couverture du dernier livre de la bibliothèque »Avenir« collection »Avenir« dont les livres paraissaient régulièrement jusqu'au commencement de la Première guerre mondiale en 1914. Après cette guerre, jusqu'en avril 1941, 71 livres de cette bibliothèque collection avaient été publiés, imprimés à Belgrade.

Те дужности секретара Клуба историчари радничког, а посебно напредног учитељског покрета у Србији до 1914. године, као и сви они које ближе интересује како су у овом периоду секретари вршили те ду-

жности, видеће из бројних писама које упућује преко штампе, пре свега члановима Клуба, као и осталој јавности; из одговора које даје појединцима на питања која му постављају; из онога што пише и објављује о Клубу и задацима који стоје пред његовим чланством, а да се и не говори о извештајима и рефератима које подноси скupштинама, о предлозима и питањима које ставља на дневни ред, као и оној личној преписци са члановима Клуба, која је чинила посебно поље његовог рада, а од које је врло мали део пронађен у досадашњим истраживањима.²³ Секретар, који је једно време вршио и дужност благајника, тражи да му чланови уредно достављају и

Насловна страна корица последњег броја (дво-брода) „Учитељске борбе“ који излази уочи избијања првог светског рата (1914).

La page de titre de la couverture du dernier numéro (double) du »Combat des maîtres d'école« paraissant jusqu'au commencement de la Première guerre mondiale en 1914.

члански улог, извештава о изласку појединачних публикација Клуба, почев од његовог часописа „Учитељска борба“ до издања посебне Библиотеке Клуба, тражећи истовремено и податке о томе колико примерака сваки од чланова може растурити. После одржавања скупштина секретар тражи, као што то чини и секретар Клуба после одржавања Скупштине 1910. године следеће (при чему дословно каже):

„Нужно је да ми сваки од вас јавља: 1) своју тачну адресу; 2) колико је кад и где протурио социјалистичке штампе партијског или нашег издања; 3) где је и када учествовао у радничком покрету и је ли га ма чиме другим помогао; 4) ако се покрене орган Клуба (било је то уочи припрема за издавање првих бројева „Учитељске борбе“ — Р. В.), какве му прилоге као сарадник може давати; 5) колико ће му у том случају обезбедити претплатника; 6) и, на kraju, да што раније положи свој годишњи члански улог“.²⁴

Поред тога што ово сведочи о обимности послана који је морао секретар свакодневно да обавља да би био обавештен о стању и проблемима пред којима се налазе чланови, и уколико може да им пружи помоћ, оно сведочи и о томе да је Клуб, као што је то чинила и Партија, придавао велики значај праћењу и ширењу, не само своје учитељске социјалистичке штампе и осталих посебних издања, већ и партијске и радничке штампе уопште, као моћних средстава за своје идеолошко-политичко уздизање, а самим тим и за оријентацију у практичним акцијама. А пред учитељом на селу, поред бројних и не малих тешкоћа и препрека, пружа се врло широко поље рада.

То су они, скоро свакодневни послови секретара, о којима је био дужан да полаже рачуна и годишњим скупштинама. Зато се на дневном реду свих скупштина Клуба налазио и његов извештај о раду и Клуба и његових чланова између једне и друге скупштине. Врло често, ако не и најчешће, секретар је уз то био и референт о једном од основних, најчешће најактуелнијих питања која су на скупштинама расправљана. Знатно тежи, деликатнији, па скоро и невидљив био је онај део његовог рада који се односио на његову преписку са члановима Клуба, на одговоре које им даје не

само о принципијелним и организационим питањима већ и бројним другим, често и оним приватне, личне природе. Тај део његовог рада остао је скоро без трага, изузев једног малог броја објављених писама упућених члановима Клуба. Из те личне преписке, кореспонденције која није објављена, а до које се у досадашњим истраживањима дошло, сведочи да је она била врло обимна, и да су у њој секретари, поред одговора на нека питања рада Клуба и његових група, подсећали другове на задатке и обавезе, упућивали на поједиње другове и везе с њима, указивали на литературу — па чак и на припремање стручних државних испита, као и на новоизашле часописе и књиге. А уз све то и на свакодневни рад на учење страних језика.²⁵

Од оног исто тако малог броја штампаних писама, која очито сведоче о деликатности и тежини тога дела рада секретара, али и његовој општој стручној и политичкој култури, овде примера ради, да подсветимо само на једно.

Поздрављајући појаву „Учитељске борбе“ и осврћући се на положај учитеља и школе у друштву, секретару Клуба, који је тада био и уредник „Учитељске борбе“, један читалац поставља следећа два питања:

„1. На ком становишту „Учитељска борба“ покренута од стране једног клуба, мисли заснивати своју борбу? Да ли ће она бити заштитник целе професије или ће се ограничiti само на њене иницијаторе који је и покрећу? Хоће ли „Учитељска борба“ кроз своје ступце пропагирати чисту професионалну акцију зарад задобијања својих права — професионалну акцију целокупног српског учитељства, или ће бити само гласило просветних погледа вашег Клуба на живот и рад школе?“

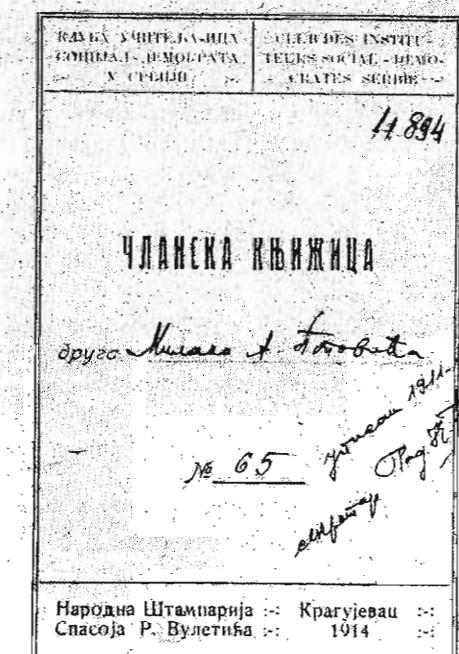
„2. Ако „Учитељска борба“, наставља овај читалац, „буде орган свих напредних учитеља без погледа на политичка уверења а са општим: да се треба борити за реформисање свих питања из области школске политике на терену општих генералних одредаба, које би колективно изразили сви чланови овог Клуба — да ли би „Учитељска борба“ била иницијатор сазивања анкете т.ј. да ли би она била зато, да се операторским ножем залази дубље у тело? Да ли она мисли, ако ће бити гласило профе-

Насловна страна корица књиге О. Рила „Деца пролетаријата“, коју преводе и издају два члана Клуба: Драг. М. Михаиловић и Мих. М. Јовановић (1910).

Page de titre de la couverture du livre »Enfants du prolétariat« de O. Ril, traduit et édité par deux membres du Club, Drag. M. Mihailović et Mih. M. Jovanović, en 1910.

Насловна страна чланске књижице Милана А. Поповића, учитеља из Злата, члана Клуба. — У Књижичи се на уводном месту налази чланак „Учител и социјализам“ (стр. 3—4), Правила Клуба (7—14) са формуларом за уплату чланарине (15). — Документат у Архиву Србије — Фонд ССДП.

Page de titre de la brochure de Milan A. Popović, maître d'école à Zlot et membre du Club. Dans la brochure se trouvent l'article »Le maître d'école et le socialisme« (pages 3 et 4), les statuts du Club (pages de 7 à 14) avec le formulaire

pour l'abonnement (page 15). — Archives nationales de Serbie, fonds du parti social-démocrate serbe.

Насловна страна корица књиге члана Клуба Миодрага Јеремића „Есеји из школске политике“, са предговором Драгише Лапчевића члана Главне партијске управе ССДП (1914).

Page de titre de la couverture du livre écrit par le membre du Club Miodrag Jeremić intitulé »Essais de politique scolaire«, préfacé par Dragiša Lapčević, membre du Comité central du parti social-démocrate serbe. Le livre porte la date de parution 1914.

ОТО РИЛЕ

ДЕЦА ПРОЛЕТАРИЈАТА

Издали
Мих. М. Јовановић и Драг. М. Михаиловић

Библиотека Народног музеја у Београду
издава се у складу са Уставом о правима на ради
и правима на слободу и људска права, који су
принесли великим споменима и споменом на
човечју чест.

М. Ј. Ђорђевић

• • •

ЈАГОДИНА

Библиотека Народног музеја у Београду

МИОДРАГ В. ЈЕРЕМИЋ

ЕСЕЈИ

ИЗ ШКОЛСКЕ ПОЛИТИКЕ

с предговором Драгише Лапчевића

КЊИГА ПРВА

А. В. А. Ц.

Илустрација Свет. Ј. Грађаник

1914.

сионалне борбе заснивати нарочиту борбену организацију из редова млађих, напреднијих елемената — без погледа на политичка уверења? Да ли она мисли уистини бити весник млађих и напредних учитељских генерација кроз нарочиту борбену организацију?²⁶

Како год се могло схватити ово писмо и питања које упућује чим је „Учитељска борба“ покренута, као добронамерно или провокативно, од учитеља који касније прилази познатој групи младих учитеља која своје задатке своди на решавање њиховог углавном материјалног положаја, а који ће касније прићи републиканцима, и који у постављању оваквих питања није био осамљен, секретар је имао препуне руке послана. Он је морао да има не само високо развијену политичку свест, већ и поред свега другог морао је да буде добар тактичар, а уједно и агитатор за ствар за коју се залаже и бори. А Драг. Михаиловић, који је тада био секретар Клуба, и уредник часописа, имао је сва та својства. То сведочи и његов одговор на питања која му поставља овај учитељ.

„Како су ова питања тако рећи питања целог српског учитељства“, додаје уз ово писмо у напомени уредник-секретар Клуба, „то ће на њих „Учитељска борба“ дати један одговор“. И већ у наредном броју га даје.

После доста исцрпне анализе стања и узрока који су такву ситуацију условили — и у погледу положаја учитеља, и у погледу школе, секретар-уредник, пише:

„Учитељско питање није производ случајности, нити производ нарочите воље овога или онога министра просвете, већ логична последица схватања интереса данашње владајуће класе у Србији, која у школи и учитељству гледа средство за одржавање свога друштвеног положаја“. У наставку ову мисао допуњује следећим речима: „Данашњем друштву треба оваква школа и овакво учитељство и до год оно буде постојало биће и данашње школе и данашњег учитељства. То је неминовно и тачно као што је тачно да су два и два четири. Хоће ли који министар и какав нови закон о народним школама другојачије стилизовати који члан, или хоће ли он коју бедну учитељску повишицу повећати,

да би другу смањио — ствар ће у суштини увек бити иста. Од туда до год постоји данашње друштво и данашња држава оваква каква је, народна школа и народно учитељство остаће овакво какво је. Зато се учитељско питање не може никако одвојити од школског питања, а ово од друштвеног питања и зато се борба за нову школу а и нов, бољи положај учитељства мора претворити у једну смишљену борбу против данашњег друштва на свим позицијама. Ко другојачије схвата циљеве и начин учитељске борбе, тај ни најмање неће користити ни учитељству, ни школи нити друштвом напретку, коме треба сви да служимо“.

На крају одговора Михаиловић каже: „Ко пажљиво чита „Учитељску борбу“ он ће без сумње увидети тај принцип доследно спроведен кроз целокупно писање њено. Она ће се и даље држати тога принципа у свим питањима у којима ћеш и ти паћи одговор на питања која си јој поставио“.²⁷

А колико је и каквих питања било на која није дат јаван одговор, тешко је рећи. Свакако их није било мало.

С обзиром на тако одговорну и деликатну улогу и задатак секретара у вођењу и остваривању задатака Клуба — за њих су бирани политички и стручно најактивнији и најуздигнутији чланови који су и по својој општој култури могли с правом да одговоре овој дужности и да достојно представе учитеље социјалисте Србије. Зато су секретари Клуба били и врло активни сарадници не само своје штампе, већ и других социјалистичких и радничких листова и часописа.

Чим је Драг. М. Михаиловић 1908. године изабран за секретара Клуба, он пише писмо учитељима социјалдемократима и објављује га у „Радничким новинама“, које уз њега доносе и Правила Клуба. Он у овом писму говори о стању и положају школства и просвете, положају учитеља и о оснивању Клуба који треба да окупи учитеље социјалдемократе у борби за преобрађај постојећег капиталистичког, експлоататорског друштва и школе у друго, социјалистичко друштво. То је, у ствари, представљало даљу, конкретнију разраду основних поставки Правила Клуба, задатака његових и његових чланова, али у и-

сто време и упознавања читаве, у првом реду радничке јавности, са акцијама које воде учитељи социјалисти и због чега се они боре за ново социјалистичко друштво и социјалистичку школу.

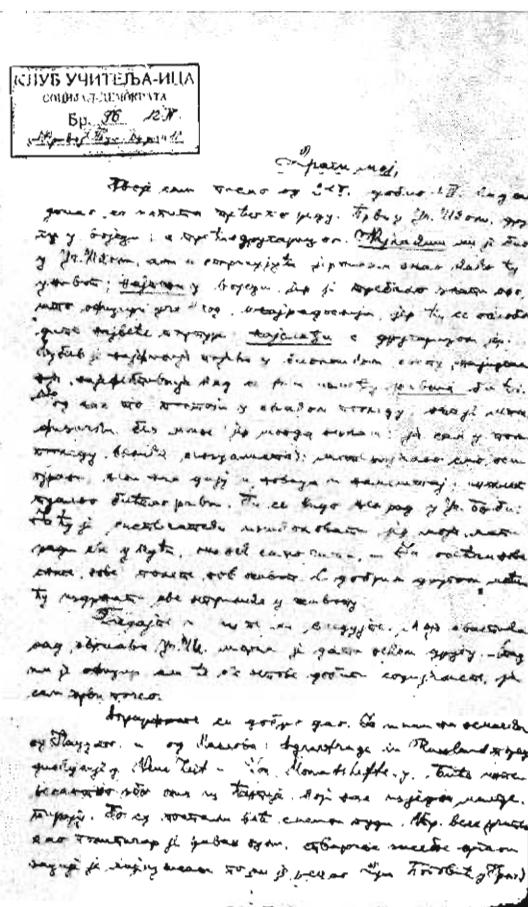
„Код нас“, каже Михаиловић, „закон о народним школама се гази на сваком кораку на штету учитељских права — а српско учитељство верује (реч је о оном његовом већем делу које не стоји на позицијама социјалдемократије — Р. В.) да би под овим истим друштвеним околностима свега тога нестало само кад би на врху просветне управе место једног човека дошао други са нешто више болећивим срцем и „демократским“ осећањем од свога претходника...“

„Код нас постоји основна школа“, наставља Михаиловић даље, „али школа: мрачна, груба, често пута варварска; школа, која је увек била против просвете; школа, која је проповедала буржоаски морал, веру, правду — а то ће рећи буржоаску владавину и окивање пролетаријата — а српско учитељство мисли да основна школа другојачија и не може бити“.

Прелазећи на још нека питања просвете и просвећивања народа, Михаиловић, између осталог, каже и ово:

„Код нас је огроман број народа неписмен... а наше учитељство мисли (наравно, реч је опет о оном које не стоји на позицијама социјалне демократије — Р. В.) — да ће писменост повећати и живот променити растурањем у народ ситних књижица у којима се у име „патриотизма“, „вере“ и „морала“ величају и славе народни тирани; глупости и лажи дижу на ступањ истине; мрак нуди место светlosti, назадак уместо напретка... Једном речи: наше учитељство узето у целини не схвата правилно данашње друштвене односе и праву задаћу једног културног човека, те услед тога несвесно помаже назадак и омогућава експлоатацију човека човеком мада је увек против тога дизало свој глас“.

Говорећи о продирању социјалистичких идеја међу српско учитељство, он каже да се и међу њима налази све већи број и оних са „пролетерским гледиштем на свет—гледиштем, које је једино културно, прогресивно и човечко“ — и да „тaj елемент... осећајући потребу да у њ треба у-

Факсимил прве стране писма секретара Клуба Рад. К. Тасића од 12. IV 1912. године упућено Светозару В. Лазаревићу, учитељу, такође члану Клуба.

Fac-similé de la première page de la lettre écrite par le secrétaire du Club, Rad. K. Tasić, daté le 12 avril 1912, et adressée à Svetozar V. Lazarević, maître d'école et membre du Club.

носити социјалистичку науку; да мрачну и класно уређену данашњу основну школу треба уредити на начелима социјалистичке науке; да у масу треба што више уносити класне свести и тиме помагати борбу — класно свесног пролетаријата; да — једном речи — треба радити на преображају савременог ћифтинског, буржоаског друштва у боље социјалистичко друштво основало је Клуб учитеља-ица социјалдемократа“. Да би, на крају, после позива на упис, завршио: „Звати се социјалдемократом, а не радити на начелима социјалдемократије

значи у ствари не бити социјалдемократа“.²⁸

Тако су секретари Клуба објашњавали гледања учитеља социјалдемократа и социјалне демократије уопште на школу и положај учитеља, позивајући и све остале напредне учитеље да ступе у њихове редове.

То исто чини и Радосав К. Тасић, који после Драгише Михаиловића, августа 1911. године, постаје секретар Клуба. Додуше, он и раније пише о Клубу, његовим задацима и основним разлозима због којих је основан. При томе, говорећи о раду учитеља, као школског и педагошког радника, и педагошкој науци у капиталистичком друштву, подвлачи да учитељи, у датим условима, „као културни радници морају радићи не у смислу реформе но револуције“. И додаје да је „главни принцип данашње педагогике: васпитање и образовање и телесних и духовних способности человека... И, сад, ако хоће да се оствари тај основни принцип педагогике, мора се борити против данашњег друштва, пошто његово одржавање директно стaje на пут хармонијском развију телесних и духовних способности сваког човека“. Из тога изводи закључак да је „данашњи основни принцип педагогике фиктиван кад се поставља на извршење данашњем друштву, но он је нужно реалан за социјалистичко друштво“.²⁹ Али сада, када то чини у својству секретара Клуба и у знатно другачијим условима и повећаним обавезама, и лично својим и сваког члана Клуба (1911. године — Р. В.), и у већ разгранатијим пословима и организационо сређенијој ситуацији у самом Клубу, његово обраћање члановима и свим учитељима социјалдемократима, уноси и низ нових момената.

„На учитеља се више не обраћа за неки истински културни рад“, каже, између осталог, Тасић, „већ кад треба народу засенити очи, заташкати невољу и мизерију државне социјалне политике... учитељи све више постају „уче“, кафански политичари, предизборни агенти група које деморализују народ са паклићима и полићима... То је најнижи ступањ учитељског живота“, истиче Тасић.

После осврта на неке услове такве ситуације, Тасић каже да је први корак на путу ка позитивној еманципацији учитељ-

ства створен оснивањем Клуба, али да се на томе не сме stati. „Нијеовољно бити члан и доћи на годишње скупштине, а живот продужити по примеру других, несвесних учитеља. На тај начин и буржоаски живот постаје добар и не осећамо потребу његове нужне реформе. Кад то дође онда је све доцкан“.

Нужност давања отпора тој и таквој буржоаској и малограђанској стихији представља задатак свих прогресивних снага, свих учитеља социјалдемократа. „Као први и најјачи пут“, каже он, „јесте стално читање социјалистичких дела“, да би се социјализам, као нови друштвени поредак, добро упознао. Зато препоручује члановима да стално читају „Радничке новине“, додајући да „као добру допуну треба пратити партијски часопис „Борбу“, где се истичу и решавају важни проблеми теоријског и практичног социјализма“. Тасић, указује на потребу знања „којег модерног страног језика где је много развијенија социјалистичка књижевност из које треба стално набављати коју нову књигу“. Затим истиче нужност припадања чланова Клуба најближим партијским организацијама, посећивања радничких зборова, посећивања радника и што чешћег дружења са члановима Партије у свом месту и крају. То ће допринети потпунијем одговарању својим обавезама чланова Клуба и уједно омогућити да буду у курсу политике ССДП. Пружање пуне помоћи Клубу и у погледу излажења „Учитељске борбе“, представља једну од даљих обавеза његових чланова, којом ће допринети не само да часопис задовољи очекивања читалаца, већ и да се Клуб што потпуније и снажније афирмише, а „у успесима Клуба леже и успеси сваког од нас појединца“, додајући, уз то, да сваки учитељ социјалдемократа, који то још није, треба да се упише јер „Клубу је сад пре но икад потребан сваки члан“.³⁰

Тасић то пише после одржавања Прве балканске социјалдемократске конференције у Београду (јануара 1910. године — Р. В.) — и у време одржавања припремног састанка, такође у Београду (октобра 1911. године), ради договора о одржавању Друге балканске социјалистичке конференције. Али и непосредно пред избијање балканских ратова (1912—1913. године), који су и многе договоре и планове социјалиста и

њихових организација помели и одгодили да би их наставили тек 1914. године, опет у дане када се не само Србија, али у првом реду она, налазила пред новим ратом, који ће се убрзо претворити у светски пожар (1915—1918. године), а самим тим и ставити тачку на први период борбе учитеља социјалиста Србије за ново социјалистичко друштво и нову социјалистичку школу.

Књижевно-издавачки и Надзорни одбор

Правила Клуба предвиђају постојање још два органа: Књижевно-издавачки и Надзорни одбор.

Књижевно-издавачки одбор сачињава шест чланова које бира Скупштина, с тим што је један од њих у исто време и уредник органа Клуба. Уједно, сви чланови овог одбора су и чланови Редакционог одбора часописа Клуба и свих његових издања. Од дужности које су им Правилима одређене, да подсетимо само на неке.

Секретар Књижевно-издавачког одбора је дужан „да се брине да клупски орган како по аргументима с којима располаже, тако и по начину уређивања буде на достојној висини једног социјал-демократског јавног гласила“. Затим, да врши избор и обавља све послове око штампања појединачних клупских издања; да у договору са секретаром Клуба до краја месеца маја стави на дневни ред како редовних, тако и ванредних скупштина, по једно теоријско питање из области клупског рада; да одговара пред судом и јавношћу за уређивање клупског органа и осталих његових издања; да, поред сазивања седница Одбора, на крају године „и увек кад то захтева секретар Клуба или Надзорни одбор“ подноси извештаје.

Надзорни одбор, пак, чине свега три члана, које, такође, бира Скупштина на годину дана. Његова је дужност да врши преглед „целокупног рада Управног и Књижевно-издавачког одбора“, да у случају потребе, Одбор може од благајника (који је тек приликом измене Правила 1910. године уведен — Р. В.) узети имовину и до прве наредне ванредне или редовне скупштине поверити је једном члану Клуба, а на крају године да редовној скупштини подноси извештај о раду Управног и Књижевно-издавачког одбора.

Посебним чланом Правила сада су биле одређене и дужности благајника. Оне су се односиле на прикупљање претплате за сва издања Клуба, чланских улога, као и на сва осталла новчана примања (непредвиђених доходака, прилога, поклона итд.). Затим, благајник је био дужан да на „свако тражење шаље секретару Клуба и секретару Књижевно-издавачког одбора извешће о стању клупске касе и тачан списак пријављених чланова (што је до ове измене Правила 1910. године стављано у дужност секретару Клуба — Р. В.), као и да извршује све клупске одлуке у свим новчаним питањима“³¹.

Годишње скупштине чланова Клуба

Највиши орган Клуба, који о свим значајним питањима која се нађу на дневном реду, орган који одређује задатке за период од једног до другог сазива, су годишње скупштине. Оне се по потреби могу сазивати и ванредно, „кад то Управа Клуба или 15 чланова за сходно нађе“. Иначе, оне се, по правилу, одржавају сваке године, обично августа месеца, у време одржавања главних скупштина Удружења учитеља Србије, које су у читавом овом периоду одржаване у Београду.

Правила предвиђају да Управа Клуба подноси Скупштини извештај о годишњем раду Клуба, извештај о стању благајне, „расправља какво питање из области клупског рада које ће секретар одредити у добору са Књижевно-издавачким одбором и до краја маја објавити у клупском организму“. Најзад, скупштине доносе одлуке о раду у идућој години, бирају органе Клуба — и одређују суму новца у буџет за клупску библиотеку.

Оснивачка скупштина

Документата о раду скупштина Клуба, посебно оснивачке и прве две-три редовне, остало је врло мало, или не бар толико да би се на основу њих могло шире и подробније говорити, па самим тим и судити о њима. Отуда је, свакако, и Уредништво листа „Социјалист“, уз чланак Р. К. Тасића „Клуб учитеља социјал-демократа“ могло да каже да су „на својој седници од 6. до 8.

августа другови основали свој Клуб, на че-
му су нешто радили и прошле године".
Али, у наставку додаје, да ће „овако орга-
нizовани са јасно одређеним циљем, дру-
гови учитељи, показати више успеха и на
теоријском и на практичном пољу него што
су досад растурени, појединачно".³²

Чак и први секретар Клуба, иако је о
њему оставило највише података, о осни-
вачкој скупштини дао је само неколико о-
сновних информација, из којих се, доду-
ше, може наслутити, изузев података о да-
туму одржавања, пријему Правила и избо-
ру секретара и благајника, да се главна ди-
скусија на оснивачкој скупштини водила о карактеру, циљу и облицима рада организа-
ције, како је то било формулисано у Предлогу Правила који је поднет скупшти-
ни.³³ Може се претпоставити да то није у-
чинио због тога што је то била оснивачка
скупштина на којој је, самим тим, било ре-
чи само углавном о организационим пита-
њима, задацима и договору о будућем ра-
ду, у првом реду окупљању свих учитеља
социјалдемократа у Србији.

Прва редовна скупштина 1908.

Оно података што је остало и о овој
скупштини је врло мало. Они су и доста
штури, без многих детаља који би за исто-
ричаре радничког, посебно напредног учите-
љског покрета у Србији до 1914. године
били врло значајни.

„Радничке новине“ су објавиле само не-
што измењену верзију Правила усвојених
на оснивачкој скупштини, и чланак ново-
изабраног секретара Клуба, који је треба-
ло, свакако, да представља основне ставо-
ве и гледања на питања о којима је на
скупштини било речи. Нису дати ни по-
даци о дневном реду, нити о томе да ли је
на скупштини поднет неки реферат и о којем
питању.³⁴ По казивању Милоша Б. Јан-
ковића, првог секретара и учесника и ове
прве редовне, као и свих наредних скуп-
штина, на овој скупштини „расправљано је
о даљој изградњи Клуба, редовном одржа-
вању веза између секретара Клуба и чла-
нова, о пропаганди социјализма у учитељ-
ским школама (на што су учитељи соција-
листи много полагали, јер су у учитељским
школама већ постојали социјалистички

клубови ученика, пружали им помоћ у ра-
ду и на тај начин спремали нове чланове
за свој Клуб учитеља социјалиста — Р. В.)
и о припремању педагошких расправа које
треба штампати у издањима Клуба".³⁵

Према томе, може се закључити да је и
ова прва редовна скупштина била првен-
ствено окренута неким основним организа-
ционим, припремним питањима, која ће до-
ћи на дневни ред тек на наредним скуп-
штинама. Иако нису дати подаци о томе да
је на овој скупштини тачно одређена тема
за прво издање Клуба, а и његови аутори,
до таквог закључка се може доћи на осно-
ву тога што се прво издање Клуба појави-
ло почетком 1910. године. С обзиром на то
да је ово представљало оригиналан истра-
живачки рад неколико његових чланова,
такав посао није се могао обавити за свега
два-три, па ни шест месеци. На то упућује
још један податак. Један од аутора те пре-
це књиге коју је издао Клуб, обраћа се по-
четком 1909. године апелом на учитеље да
му помогну у пружању података, како би
што документованије приказао „стане да-
кањег издржавања школа“ и положај
школског детета.³⁶

Друга редовна скупштина одржана 1909.

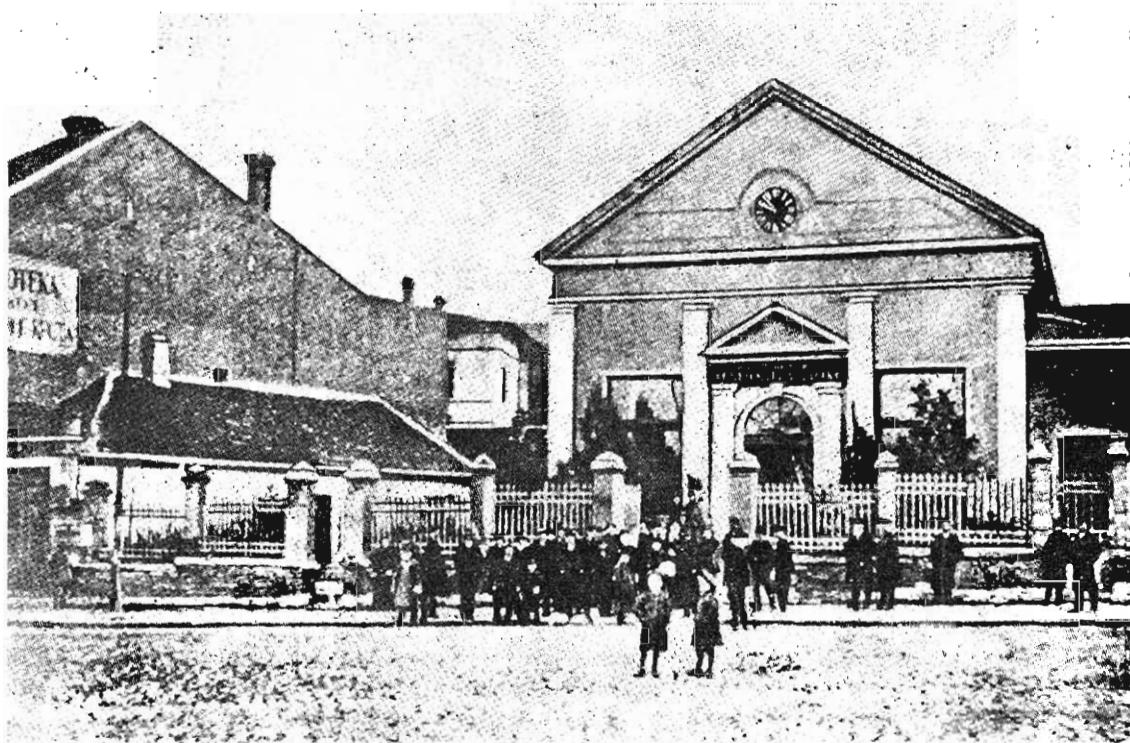
О Другој редовној скупштини чланова
Клуба која је одржана августа 1909. године,
остало је знатно више података, мада
не и довољно, јер није остало све оно што
би могло да интересује сваког истражива-
ча, а посебно историчара Клуба и напред-
ног учитељског покрета у Србији до 1914.
године. Такве податке није доносила ни
„Учитељска борба“ или не бар све, тако да
се може стећи утисак да није довољно ни
сама схватала значај објављивања потпу-
нијих и детаљнијих информација о раду
Клуба, посебно о годишњим скупштинама
његових чланова. Јер ни „Учитељска бор-
ба“, а да се и не говори о осталој учитељ-
ској штампи у којој су главну реч имали
припадници разних владајућих и осталих
грађанских партија и идеологија туђих
радничкој класи и пролетаријату, сем два-
-три реферата и неколике резолуције, до-
нете на последњим скупштинама, скоро ни-
шта више није објавила. Чак није стигла,

или није налазила за потребно да саопшти када су, где и с којим дневним редом одржане, ко су били референти на њима, или не бар за све.

Ова друга редовна скупштина, како саопштавају „Радничке новине“, одржана је 4. и 5. августа 1909. године. Оне доносе Предлог резолуције о реферату „Учитељ“, са податком да ће на Скупштини о овом

о материјалном, правном и моралном положају учитеља као и о односу Клуба према ССДП и Главном радничком савезу.

У документу који је усвојен о положају учитеља, увиђајући да је у датом моменту остваривање таквог положаја, за какав се залаже социјална демократија, ствар нешто даље будућности, „Клуб учитеља и учитељица социјалдемократа“ у Србији о-

Зграда Социјалистичког народног дома на Славији, у Београду, у коме су одржаване годишње скупштине чланова Клуба од 1910.

L'Hôtel des socialistes sur la place de Slavija à Belgrade où s'étaient réunis le plus souvent les participants des assemblées annuelles du Club des maîtres d'école social-démocrates.

питању реферат поднети Вој. Р. Младеновић. А после одржане скупштине доноси информацију о њеном одржавању са текстом усвојене резолуције.³⁷

Из клупске документације, коју касније објављује „Учитељска борба“, и са ове као и са других наредних скупштина, рекло би се, пошто то није изричito речено, према двема резолуцијама које су објављене, да се на овој скупштини, поред извештаја о раду појединих органа Клуба, дискутовало

значајује као први корак напред остваривање ових постулата:

„1. Дати учитељима слободу у вршењу својих дужности тиме што неће, због несавремених и застарелих уредаба, морати да раде и против своје савести (избацивање верске наставе из круга њихових предавања, никаква веза с црквом и др.).

2. Уздићи материјални положај учитеља по принципу веће почетне плате и једнаких повишица.

3. Учитељске школе претворити у више школе (академије) са шестогодишњим школовањем у њима. Наставу у њима ослободити од утицаја бирократије и традиције. Она мора да да учитељским кандидатима довољно знања из економских, социјалних и природних наука... Допустити учитељима слободан приступ на универзитет.

4. Повести борбу за остваривање (ових — Р. В.) учитељских захтева...

5. Борбене организације основати на модерној и једино здравој синдикалној основи.

6. Савез учитељске синдикалне организације са осталим таквим организацијама умних и физичких радника³⁶.

То су били основни захтеви за које су се у датом моменту залагали и борили и „Учитељска борба“, и Клуб и његови чланови — за побољшање положаја учитеља и његов друштвени третман, као и његово образовање. Од њих, највећи број је остварен тек у ослобођеној земљи, после 1945. године.

Трећа редовна скупштина одржана 1910.

Трећа редовна скупштина чланова Клуба одржана је 20. и 21. августа 1910. године у Теразијској основној школи у Београду, а претходни састанак, на коме се требало договорити о детаљима рада и току Скупштине, 19. августа после подне у Редакцији „Радничких новина“, која се налазила у Косовској улици.³⁹ Те податке даје секретар Клуба у позиву за Скупштину. По бројности и актуелности питања која су на њој третирана, ова скупштина била је веома плодна и значајна по ономе што је на њој закључено, по ставовима за које се Клубзалаже.

Скупштини су, поред редовних извештаја о годишњем раду појединих органа, поднета и три реферата:

1. Однос Клуба учитеља-ица социјалдемократа према Учитељском удружењу, као професионалној организацији свих учитеља.

2. Учитељи-ице социјалдемократи и буржоаска штампа.

3. О положају учитељица данас.⁴⁰

После широке и свестране дискусије, Скупштина је донела о сва три питања посебне резолуције. У уводним деловима, дате су опште констатације, а затим наведени дословни текстови резолуција.

О односу Клуба учитеља-ица социјалдемократа према Удружењу учитеља — пошто се претходно констатује да је данашње Учитељско удружење „помажућа установа потпуно буржоаског типа“... „да је његова акција за поправку учитељског положаја потпуно илузорна, јер се базира на апеловању на болећивост срца и „хуманост“ појединих министара просвете...“, и најзад, „да је Учитељско удружење... погодно да се међу учитеље шире принципи социјалне демократије“, доноси Резолуцију у којој се каже да чланови Клуба „не морају у исто време бити и чланови Удружења — али би то требало да буде сваки онај, који је у материјалној могућности“; затим се „ставља у дужност члановима Клуба..., који су већ чланови Удружења учитеља да увек и у свакој прилици износе принципе социјалдемократије и њено гледиште на сва питања из области наше просветне политике“, додајући да ће „секретар Клуба одређивати референте од другова који су чланови Удружења учитеља за ствари које буду изнете на дневни ред...“. Резолуцијом се, уз то, ставља у дужност свим члановима Клуба да тим друговима-референтима „прискочију у помоћ литературом и другим потребним подацима“, и, најзад, да се „свако надгласавање на учитељским скупштинама, које се односи на избор овога или онога — присталицу буржоаских погледа — одбације“, или уколико се „избором извесне личности дала сatisfakcija и поверење просветним управљачима онда је дужност чланова Клуба да гласају против“.⁴¹

Исто тако, после реферата „Учитељи-ице социјалдемократе и буржоаска штампа“, и дискусије вођене о њему, констатује се „да је буржоаска штампа орган буржоазије, која преко ње чува своје класне интересе, свој морал и своју идеологију... да преко ње заглуђује масе народа одржавајући их у незнанљу, како би те исте масе народа биле погодне за што потпунију експлоатацију“ — и на основу тога доноси

Резолуцију, у којој се каже да чланови Клуба, док Клуб не буде имао свој орган „не смеју писати у буржоаској штампи осем... а) кад је који у буржоаском листу нападнут — ради исправке, и б) кад се спроводи какво научно или уопште наше стручно питање у коме случају излагање мора бити строго начелно и објективно“. Али, на крају се каже да се дозвољава „сиромашним члановима Клуба, који би се сарађивањем на буржоаском листу или часопису колико-толико материјално помогли“, наравно, под условом „да њихови написи не смеју никако долазити у сукоб са принципима социјалне демократије“.⁴²

Ни данас нису без интереса гледања чланова Клуба на положај и место жене у друштву, па самим тим и учитељице — и у школи и у друштву. После саслушања реферата „О положају учитељице основне школе“ и разговора вођеног на Скупштини о њему, поред констатација да и жена у капиталистичком начину производње постаје предмет експлоатације „како од стране државе, тако и других послодавца...“ да „држава у циљу слабијег отпора при експлоатацији радне снаге васпитава учитељице путем школе у потпуно ропском и за експлоатацију погодном духу“; да је жена подвргнута и приморана да подноси „прљаве услове рада, при којима се дегенерише умно, телесно и морално“, и, најзад да учитељице неретко трпе понижавања и од извесног броја својих несвесних колега, „који у тешким условима живота, а буржоаски васпитани — експлоатишу своју надмоћност над њима, понижавајући их као што то свуда чине себични буржуји“, — Скупштина доноси Резолуцију, у којој се „ставља у должност члановима Клуба учитеља-ица социјалдемократа да свуда и на сваком mestу енергично шире међу српским учитељицама сазнање: 1) да је њихов друштвени положај унижен; 2) да су и оне део радничке класе од чије експлоатације живи данашња владајућа класа; 3) да се њихов друштвени положај може поправити једино борбом и начином којом је води радничка класа са својим експлоататорима; 4) да им (учитељицама и женама уопште — Р. В.) је једини спас у редовима социјалне демократије, која се бори против

сваког ропства и експлоатације па и ропства и експлоатације жене..., и 5) Клуб учитеља-ица социјалдемократа захтева потпуно изједначење учитељица са учитељима у положају, правима и награди за своју наставничку дужност“.⁴³

Требало је у тој борби да прођу пуне три и по деценије да би се ови захтеви и ставови учитеља-ица социјалдемократа, почели да остварују у току народнослободилачког рата и револуције и њихове коначне победе.

Четврта редовна скупштина одржана 1911.

Наредна, Четврта редовна скупштина чланова Клуба одржана је 19. и 20. августа 1911. године у Београду „на два дана пре скупштине Удружења учитеља... са овим дневним редом:

„1. Извештај секретара Клуба о: а) клупском годишњем раду, б) стању благајне, в) предлози.

2. Извештај Књижевног одбора: а) годишњи извештај, б) о социјалдемократској учитељској штампи, референт Драг. М. Михаиловић, и в) предлози.

3. Акција чланова Клуба на овогодишњој учитељској скупштини (Дискусија о плану акција).

4. Избор Управе Клуба и Књижевног одбора“.⁴⁴

О овој скупштини остало је неколико сведочанстава и писаних докумената.

Један „друг учитељ“, како се потписује у „Радничким новинама“ говори о питањима и проблемима који се налазе пред овом скупштином, па, поред подсећања на нападе буржоаске штампе на учитеље социјалисте, као и на остала питања која ће бити предмет њеног рада, додаје: „Када се за све може трошити, за све може задужити, може и за долазак у Београд“.⁴⁵ „То од час иште“, наставља он, „наша дужност као свесних социјалдемократа, то од нас иште наша будућност“. На крају каже: „Доста је било мртвила, доста пасивности; држава, буржоазија јури у реакцију и лако ће наступити моменат, када ће све бити доцкан, када ћемо ако се овако продужи, бити неспособни за ма какав отпор“.⁴⁶

Непосредно после одржавања Скупштине, један од њених учесника пише да су „поред Главне учитељске скупштине (у Београду — Р. В.) одржане још две значајне скупштине: Конференција млађих учитеља и Скупштина учитеља-ица социјалдемократа“.

Осврћући се најпре на рад Главне скупштине каже да се „она све више претвара у једну распасану гломазну корпорацију, без икаквог ширег, дубљег и јачег интереса за посао који обавља“. И додаје да је „и овогодишња Учитељска скупштина поновила своју ранију процедуру: она је извела неколико дискутаторских дуела, донела неколике полуправне резолуције, приредила један излет, једну пријатељску посету до Двора и напослетку једно свечано, падрабно вече са пијанком и игранком.“ Па после доста исцрпне анализе и приказа рада Главне учитељске скупштине, закључује, с обзиром да Управа Учитељског удружења „коју махом састављају политичке присталице владиног режима, није ни могла радити предано у правцу школских и учитељских интереса“.⁴⁷

У приказу рада Конференције млађих учитеља, каже да је она дошла „у сасвим комичан положај: изменити Удружење само зато да се формира политички неутрална организација!“. Називајући такве ставове „политичким аскетизмом“, писац, поред осталог, пише: „За носиоце просветног и школског напретка, за учитеље у првом реду, није свеједно да ли ће у земљи владати једна реакционарна класна диктатура или широк демократски режим, прогресивна културна и социјална политика... Питање народне школе и целокупне просвете не може се решавати у министарским канцеларијама: мора бити јасно да оно тражи пре свега најширу друштвену интервенцију, дубоку реформу социјалног положаја народних маса. Да би се успешно борили за школске реформе, учитељи, дакле, морају енергично подупрети напредне социјалне реформе“. И завршава, пошто „Скупштина млађих учитеља није прихватила ову борбену тактику... њен је утисак остао у највећој мери несимпатичан“.⁴⁸

На крају, осврћући се на Скупштину чланова Клуба учитеља-ица социјалдемократа каже да, иако је по броју учесника била најмања, јер јој је присуствовало око

стотину учитеља-ица, ипак је дала најплодније резултате. Овај, како га он назива конгрес учитеља, „то је учинио и обилношћу свога дневног реда и једним високо-достојанственим и начелним правцем дискусије са одређеним циљем и методом борбе“. Овај конгрес, каже писац, „импонује и најлепшим хармонирањем личнога и општега гледишта, најузвишенијим држањем... Учитељи социјалдемократи дижу своју скупштину на висину парламента...“

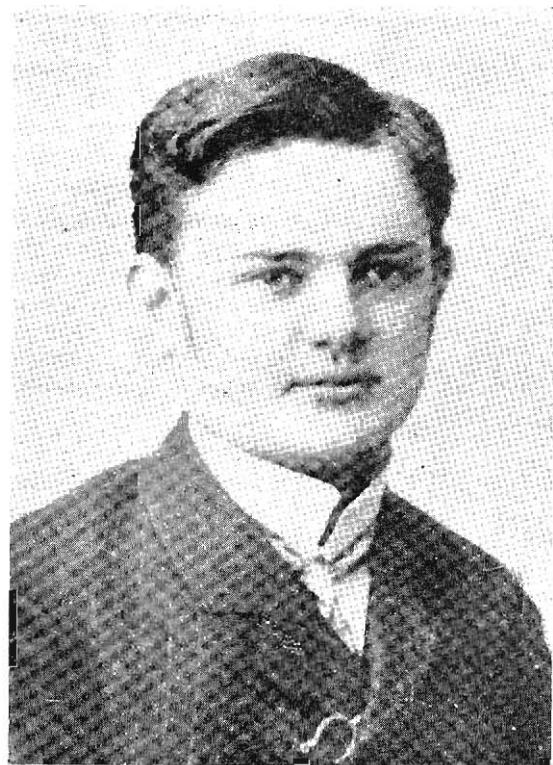
,Усвајањем реферата и Резолуције о социјалдемократској учитељској штампи, скупштина је најпре једногласно и одушевљено поздравила своју најдрагоценју тековину, свога борца и агитатора: „Учитељску борбу“; а затим, више него икада раније истакла Социјалну демократију, као свога најискренијег и најмоћнијег предводника у борби за еманципацију школе и просвете испод ропске вазалности буржоа-ском класном режиму“. Уз то, говорећи о дискусији и о осталим питањима, на крају закључује: „Успешно расчишћавање односа учитеља социјалдемократа према свима авантуристичким, еснафским и полубуржоаским струјама у учитељским редовима, — јесте најделикатнији одељак скупштинског рада; а истовремено и најсигурнија гаранција за самостално формирање једног солидног покрета, који се истрајно и свесно бори“.⁴⁹

Од докумената са ове скупштине „Учитељска борба“ објављује Резолуцију поводом реферата „Социјалдемократска учитељска штампа“, у којој се каже да „полазећи са неоспорних ставова да је: а) штампа једно најмоћније средство у ширењу нових идеја; б) да постоји класна штампа..., в) да Клуб учитеља-ица социјалдемократа располаже готово једино тим средством агитације (наравно, поред усмене речи — Р. В.) и г) да у клупској библиотеци и „Учитељској борби“ лежи почетак социјалдемократске учитељске штампе“, доноси Резолуцију, у којој се дословно каже да: „1. Клуб мора што више радити на изради и порасту социјалдемократске учитељске штампе“, и да „2) Лист „Наша школа“ није социјалдемократски лист и нема никакве везе са Клубом“.⁵⁰ Резолуцијом се „одобрава досадашње уређивање „Учитељске борбе“ и жели да се она и даље тако уређује,

с тим, да се у њој третирају „што актуелнија питања“, и истовремено апелује на чланове да што „енергичније распостиру „Учитељску борбу“ и друга клупска издања „где год је то могуће“.⁵¹

Пета редовна скупштина
одржана 1912.

Као што је било предвиђено Правилијма, секретар Клуба већ јануара 1912. године обавештава чланове да ће се „на иду-

Филип Филиповић (1879—1938), у својству секретара Радничке коморе, присуствује Петој годишњој скупштини Клуба учитеља социјалдемократа Србије.

Filip Filipović (1879—1938) en tant que secrétaire de la Chambre ouvrière prend part à la Cinquième assemblée annuelle du Club des maîtres d'école social-démocrates de Serbie.

ћој клупској скупштини расправљати: а) Питање учитељске организације; б) Аграрно питање, могућност социјализма на селу, учитељев рад на селу“.

„Како ова питања представљају велику вредност“, наставља секретар, „за акцију и тактику Клуба, како у његовом раду на заштити учитељских интереса тако и у културно-просветном раду, то ће сваки члан Клуба укратко изложити своје мишљење по њима и послати га до краја фебруара секретару Клуба. То је нужно због тога што ће референти по тим питањима потпомогнути радом свију — бити у стању изразити најтачнију резолуцију која у том случају неће бити израз једног лица већ свих чланова Клуба“.⁵²

А пред одржавање Скупштине објављује дневни ред са дефинитивно утврђеним насловима реферата и именима референата. „О првом питању реферисаће“, саопштава секретар, „Димитрије Станковић, а о другом он, Радосав К. Тасић. Дневни ред је сада употпуњен првом, четвртом и петом тачком: Извештај Управе: секретара, уредника и благајника; Питања и предлози, које сваки члан треба да достави Драг. М. Михаиловићу — Закута, Грабовац до 20. јула, и, најзад, пета тачка: Избор нове Управе. Уз то, секретар обавештава да ће се Скупштина одржати „у Народном дому два дана после главне скупштине Учитељског удружења, тако да први дан наше скупштине настане одмах после трећег дана Главне учитељске скупштине“.⁵³

Истовремено „Учитељска борба“ објављује Нацрт реферата: Аграрно питање, социјализам на селу и учитељев рад на селу, с предлогом резолуције.⁵⁴

Објављивање Нацрта реферата и Предлога резолуције није учињено случајно. С обзиром на значај и актуелност питања, секретар Клуба и уредник „Учитељске борбе“ сматрали су да их је нужно објавити да би се чланови припремили да узму утицајније учешће у дискусији. Уједно, секретар додаје да за њима „није само једна обична година“; да је у досадашњем раду, који је био интензиван „сваки друг стварао свој нов начин живота, често лутајући и узалуд губећи снагу“, па додаје да је време да се кристалише „искуство свију и да дамо регулатив за свакога посебице“, и завршава да „то неће бити шаблон већ путоказ, који ће сваки према својим приликама и према својој природи остваривати“.⁵⁵

Непосредно пре одржавања Скупштине, Димитрије Туцовић пише поводом ње о гледању ССДП на организацију учитеља социјалдемократа и њеном односу према Партији.⁵⁵ Овом приликом изношење његових ставова прекорачило би намену и циљ ових редова. После одржане Скупштине „Учитељска борба“ доноси неколико докумената усвојених том приликом и један шири осврт, тако да пружа могућност да се стекне потпунија слика о току рада и о самом Клубу.

Један од тих докумената је Извештај секретара Књижевно-издавачког одбора, који по ширини питања која обухвата и ставовима који су у њему изнети, прелази оквире уобичајених извештаја и, у ствари, представља трећи реферат. У њему није, уско схваћено, само реч о раду Одбора, већ и његовој политици, затим осврт на стање педагошке науке код нас, и не само код нас, као и о политици и оријентацији „Учитељске борбе“ и осталих клупских издања. На основу скупштинског записника, у наставку су донети извештаји секретара Клуба Рад. К. Тасића и благајника Драг. Ивковића.⁵⁶

Од осталих докумената са ове скупштине „Учитељска борба“ објављује и резолуције које су усвојене на Скупштини.

Прва се односи на питање о организацији учитеља у којој се каже да она треба да буде борбена; да је карактер сваке организације, па природно и учитељске, у словљен социјалним положајем њених чланова; да је учитељ по свом положају део пролетаријата и да „учитељство као део пролетаријата, чији су професионални захтеви, интереси и идеали у најпотпунијој мери обухваћени класним интересима... у својој борби... треба да се ослони на пролетаријат и његову политичку представницу Социјалну демократију“, па на основу тога истиче основне ставове који су изложени у Правилима Клуба о његовим задаћима, указујући посебно на значај организације учитеља социјалдемократа на пропаганди социјализма, нужности што тешњег повезивања са ССДП, чијој „најпотпунијој контроли подлеже њена целокупна акција“ — и тече у сагласности са одлука- ма њених конгреса и других органа и тела. На крају, у Резолуцију је унет и став о избору одбора, у саставу: Драг. М. Михаило-

вића, Рад. К. Тасића и Светозара В. Лазаревића, који ће „за идућу скупштину спремити нацрт организације учитеља социјалдемократа и у договору са Главном партијском управом одредити однос те организације са Социјалдемократијом као политичким представником пролетаријата у Србији“.⁵⁷

Другу резолуцију Скупштина доноси, после документовано обрађеног реферата, са пуно података — и дискусије, о Аграрном питању, социјализму на селу и учитељевом раду на селу, у којој се каже:

„1) Пропадање сопственика, рашћење пролетаријата, владавина капитала почиње и на селу великим темпом. У погледу економског развоја између села и вароши нема разлике. Концентрација капитала се и тамо врши — и све је више безимовних пролетера...“

2) Социјализам је покрет пролетаријата за остварење колективизма у средствима за производњу. Томе тежи и економски развитак и пролетерски интереси... У циљу и методама наша борба је иста и у вароши и у селу. Тај рад (на селу — Р. В.) мора због нарочитих особина ићи опрезнијим путем.“

И из тога изводи закључак:

„3. Учитељ на селу треба: а) да подиже општи културни живот, и б) да ради код тог елемента на стварању социјалистичке свести. На то их позива и култура и њихов идеал“.

На крају додаје да „у свему томе ради-ти по одлукама и у договору с Главном партијском Управом Српске социјал-демо-кратске странке“.⁵⁸

Са Скупштине „Учитељска борба“ објављује и утиске једног од чланова Клуба који говори и о томе да је Скупштини присуствовао и делегат бугарских учитеља социјалдемократа Ламби Кандев.⁵⁹ „Радничке новине“ у пет наставака доносе исцрпан извештај о раду Скупштине, обавештавајући читаоце да је Скупштини присуствовао и Филип Филиповић, тада секретар Радничке коморе, и да су и он и Кандев учествовали у дискусији, а да делегат Главне партијске управе ССДП Душан Поповић, због болести, није могао доћи, како је Скупштину обавестио Здравко Тодоровић.⁶⁰

Једна конференција одржана 1913.
и шеста неодржана скупштина
1914.

Због избијања балканских ратова 1912—1913. године, Клуб учитеља-ица социјалдемократа није могао да ради. Највећи број његових чланова нашао се, уместо међу ученицима у ученицима, у ратним јединицама и у рововима. Неколико њих се није ни вратило. Зато 1913. године није могла ни бити одржана редовна годишња скупштина; такође, у периоду од јуна 1912. до септембра 1913. године, није излазила ни „Учитељска борба“.

Иако је Скупштина, која је одржана августа 1912. године, била, у ствари, по следња редовна скупштина Клуба, ипак је у овом међувремену, до избијања првог светског рата 1914. године, одржана једна шире конференција чланова Клуба, која је, с обзиром на услове у којима је одржана и на резултате, била, у ствари, скупштина у малом, а уз то била је заказана редовна скупштина за август 1914. године и објављен њен дневни ред.

Приликом одржавања XXX скупштине Удружења учитеља Србије, октобра 1913. године, већа група чланова Клуба одржала је конференцију. Том приликом, као што су то чинили и на редовним годишњим скупштинама, учесници Конференције су донели три резолуције. Једна се односи на овлашћење секретара Клуба да међу члановима може одредити поверенике за растурање „Учитељске борбе“ и осталих издања Клуба, с тим да им се одобрава 20 одсто од претплате и књига „на име награде за њихов труд“. У другој се говори о новонасталој ситуацији после припајања неких ослобођених крајева Србије, тако да ће се „и у новим границама нашим развијати просветни живот наш под нарочитим околностима“, па зато Конференција апелује „на све учитеље и учитељице, а нарочито на оне у новим крајевима Србије да Уредништву „Учитељске борбе“ саопштавају сваки миџај у животу народних школа тако и у њиховом животу као школских радника, како би она могла бити веран отисак њиховог живота и вршити пуну критику њених управљача на корист народне школе и целокупног учитељства“. То, без сумње, сведочи да је Клуб желео и настојао да и у овим кра-

јевима, колико је могућно, пружи помоћ учитељима у борби коју треба и овде водити против оне и онакве политике коју води владајућа класа у Србији, и какву ће водити и у овим крајевима. Трећа, последња резолуција односи се на плаћање чланарине. У њој се каже „да се члански улог за 1912—1913. школску годину не плаћа, али да се улог за 1913—1914. школску годину плати“. Доношење ове резолуције Конференција мотивише тиме „да се не би чланови Клуба олтеретили улозима кад се иза ових ратова налазе у новчаној оскудици већој него икад досад“.⁶¹

Неправилно би било ову конференцију, која је одржана у изузетним приликама и која је донела неколико значајних закључака, не назвати правим именом, не признati јој, ако не статус, да тако кажемо, редовне, оно свакако ванредне скупштине.

Секретар Клуба Радосав К. Тасић, априла 1914. године, заказује за август наредну скупштину Клуба. Иако је схватао сву тежину и деликатност ситуације, у којој се Србија налазила после балканских ратова, није могао веровати да ће она бити принуђена да уђе у један нови, још тежи и крвавији рат који ће далеко прећи њене границе и разбуктати се у први светски рат, те да скупштина, коју заказује, неће бити одржана. А још мање је могао слутити да ће то бити последњи позив који упућује члановима Клуба, да ће и он сам у тај рат поћи — и да се из њега неће вратити.

„За нас настају све тежи дани“, каже, између осталог, секретар Клуба у обавештењу које упућује члановима с навођењем дневног реда. „Велики су захтеви увећање Србије, велики су поремећаји створени новим стањем. Зато што јачи рад, што чвршћа веза друга с другом... Не дозволимо да се стечено изгуби. Принесите сваки своју лепту док пристигну нове снаге, ... Дајте што можете дати!

„С тим напоменама“, каже даље секретар, ми излазимо пред вас да би и ви и ми изашли што спремнији на нашу Скупштину која ће се одржати у Београду, у Народном дому на два дана раније од Учитељске скупштине са овим дневним редом:

1. Годишњи извештај клубске управе.
2. Учитељ и његова акција у решавању школског питања — референт друг Драг. М. Михаиловић.

3. Ми и национално питање — референт друг Рад. К. Тасић.

4. Избор нове управе, контролног и књижевног одбора, и

5. Предлози⁸².

Онда када и ССДП ставља на дневни ред национално питање, односно када после балканских ратова српски и бугарски шовинисти и националисти постављају питање: коме ће припасти Македонија? — тада Клуб учитеља социјалдемократа Србије поставља, такође, на дневни ред своје скупштине ово актуелно политичко питање, да га у првом реду што свестраније размотримо и заузме своје ставове у правилном тумачењу и осветљавању суштине питања, за које учитељи социјалдемократи у свом свакодневном културно-просветном и политичком раду треба да се боре и да их што правилније тумаче. Што клуб није стигао да те ставове изнесе у једној од резолуција, као што је то чинио и на ранијим скупштинама о свим значајнијим и актуелнијим питањима о којима се дискутовало — да каже своје мишљење, то и неке друге планове осујетио је рат.

Пропагандна и издавачка активност Клуба

Социјалдемократска партија велики значај у борби за остваривање својих циљева, придавала је пропаганди уопште, у којој је писаној речи припадало посебно место. Клуб учитеља социјалдемократа Србије, као истурени, ако се тако може рећи, огранак ССДП, на једном широком и врло осетљивом друштвено-политичком подручју, као што је школство и просвета уопште, посебан значај и пажњу, као и своје практичне акције, — усмеравао је на ову област партијског и уједно стручног и научног рада. Колики је и какав значај овој активности Клуб поклањао и како ју је схватао, поред посебног поглавља у Правилима у коме је реч о Књижевно-издавачком одбору и уреднику клупских издања, о чему је већ било говора, најречитије сведоче практични кораци које је у овом погледу предузимао. Међу њима посебну пажњу и место заузимају: покретање и издавање Библиотеке Клуба и његовог месечног органа „Учитељска борба“. Када је реч о пропагандној и издавачкој активности Клуба и његових чла-

нова, исто тако на овом пољу заслужује пуну пажњу и публицистичка активност поједињих чланова Клуба, не само с обзиром на њихову сарадњу у партијској и другој штампи и периодици уопште, већ и на њиховој посебној издавачкој делатности. Они су и у тим својим акцијама настојали и знатно доприносили остваривању задатака Клуба, и не само Клуба, већ и саме ССДП у целини.

Библиотека издања Клуба учитеља-ица социјалдемократа

На плану издавачке, а самим тим и пропагандне активности, Клуб се најпре представио књигом „О школи, учитељима и ученицима са социјалдемократског гледишта. Њени су аутори: Радосав К. Тасић, Воја Р. Младеновић, Михаило М. Јовановић и Драг. М. Михаиловић, чланови Клуба. Сигурно се Клуб није случајно одлучио да се баш овом књигом представи учитељској и осталој јавности, износећи у њој основне ставове Српске социјалдемократске партије о школској политици, о школи, учитељу и ученицима, за чије се ставове бори, чију политику у овој области сматра једним од својих прворазредних задатака.

„Имајући уверење“, каже издавач у предговору Библиотеци, „да је рад на подизању нове школе и новог учитеља неопходно потребан нашем друштву, Клуб учитеља-ица социјалдемократа прихватио се тога посла и дела у том правцу колико му је у могућности. Зато ће се Клуб, осем других средстава у том послу, служити библиотеком, која ће издавати најбоља дела из светске књижевности која и школу и педагошку не зидају на метафизичким спекулацијама, већ на стварном животу, следујући у томе раду стопама савременог најмодернијег правца у социјалној филозофији. Јер само тако педагогика постаће и остане најуспјешнијим средством за решавање друштвеног питања — отклањање беде и невоље, иначе ће и одсад бити оно што је досад била — слушкиња владајуће класе...“⁸³

Издавач у предговору уједно даје одговор и објашњење зашто се Клуб одлучио да баш овом књигом почне своју издавачку делатност.

„Као прву свеску те библиотеке Клуб издаје ову књигу у којој су изнети погледи социјалдемократа на школу, учитеље и ученике. Да најпре изда ту ствар Клуб се руководио том околношћу што се код нас на жалост, још и данас социјалисти сматрају као сувори груби радници, који хоће ради stomaka да сруше сву културу и све што је у њој узвишено, називајући их безверничима, бунтовницима, издаџицама свога народа, наспрот факту, да су они (социјалдемократи — Р. В.) данас једини фактор за уништење друштвене беде, за подизање народне културе и цивилизације...“ Устајући и овде у одбрану социјализма и идеја за које се бори Клуб, издавач наставља, „... да кад је социјализам у свету дошао дотле да се нађе на првом месту његових питања, да је постао предмет проучавања — и низа научних дисциплина, кад је успео да буде предмет докторских расправа и да се предаје на универзитетима — онда је, мислим, време да и српско друштво уопште и учитељи-ице посебице знају, ако не његове доктрине у свим питањима, а оно о питањима о просвећивању народа уопште и питањима народне школе посебице“.⁶⁴

Ако се за тренутак осврнемо само на садржај књиге, остављајући за сада осврт на закључке и основне ставове, који су после сваког поглавља изнети — онда ће се видети да су њени аутори заиста врло темељно и зналачки пришли послу и обавили га. О Клубу и његовим гледањима, ставовима, за које се залагао и борио, не може се говорити, а да се не пође баш одавде, од ове књиге, без обзира што је она његов првенац и што су касније о неким питањима заузимани и нешто другојачији ставови. У њој се види да су аутори добро познавали и страну социјалистичку и марксистичку литературу, иако су то скоро све били врло млади учитељи, скоро почетници. Њима није био стран ни Маркс ни његов „Капитал“, наравно на немачком и руском језику, јер код нас још није био преведен. Њима нису бити непознати ни радови најпознатијих немачких педагога социјалдемократа, као што су били: Ото Риле, Хајнрих Шулц и други.⁶⁵ А да се и не говори о нашој напредној осталој литератури, периодици у првом реду, о делима Светозара Марковића и Васе Пелагића, којима су се још у школи одушевљавали.

Другу, и уједно последњу књигу коју је Клуб успео да изда до 1914. године у оквиру своје Библиотеке, представља једно од најпознатијих дела у социјалдемократској педагошкој литератури тих дана. То је „Школска реформа социјалне демократије“, од Хајнриха Шулца,⁶⁶ која је већ била преведена на још неке језике. Ово је у нашој и преводној и оригиналној педагошкој литератури прва тако опсежна и документована анализа и први тако разрађен пројекат школске реформе за какав се залагала немачка социјална демократија, од којих су наши социјалдемократи, а посебно учитељи и педагози, много узели и у многим их ставовима следили.⁶⁷

Избор ове књиге био је природан и нужан. Издавач је овом књигом почео да остварује своје обећање дато у предговору првој књизи о томе да ће у својој библиотеци објављивати најбоља дела из ове области светске литературе. Штета је што Клуб није успео да ово обећање још потпуније оствари. Рат је био основна препрека жељи Клуба да то спроведе у дело.

Да би се стекао бар површан увид у то како је третирано свако питање, сваки проблем пред којим је стајала социјална демократија када се лађала реформе школства и образовања уопште, почев од обданишта до високог школства, — и оног што ми данас називамо образовање одраслих, односно образовања после и ван школе, како га је она називала — доволно ће бити да се овом приликом подсети само на питања о којима писац говори. На пример, када расправља и образлаже ставове о световности наставе, као једном од основних захтева социјалне демократије, код писца ове књиге то поглавље има следећа подпоглавља: Педагошка и друштвено-грађанска нужност захтева за световност наставе; Црква и школа; Данашња религијска настава; Реформа или укидање религијске наставе; Вероисповедне и симултане школе; Веронастава без нарочите вере; Укидање религијске наставе.

Ово поглавље у књизи има 20 страна, а цела књига 144 стране са једанаест поглавља. Наравно, нису сва тако обимно и доста детаљно обрађена, јер ни по свом месту и проблематици којом се баве, којој су посвећена, по месту које су заузимали у школској реформи социјалне демократије — нису тих димензија. То је и разумљиво

јер се ради о једном од основних захтева научне педагогије за који се залаже и социјална демократија — о световности и научности наставе, о школи без бога и црквених догми. Зато се у једном извештају о раду Пете редовне годишње скупштине и могло о овој књизи рећи да она „даје својом садржином неисцрпног материјала друговима за оријентисање у свим питањима школске реформе и чини сјајан утук буржоаским теоретичарима, који Социјалну демократију третирају као некултурну фукару, која зна само за стомак“.⁶⁸

Учитељска борба

На реализације идеје и задатка о покретању месечног органа Клуба, чекало се све до почетка 1911. године. Почетком фебруара те године у Београду се појављује први број „Учитељске борбе“, који излази као двоброј, органа Клуба учитеља-ица социјалдемократа, за месец јануар и фебруар. Часопис излази месечно у току школске године, и с прекидом од годину дана, за време балканских ратова, од јуна 1912. до септембра 1913. године, излази све до почетка првог светског рата 1914. године. Последњи број у овом првом периоду (1911—1914) његовог излажења излази као двоброј за мај—јуни 1914. године. Уредништво није ни слутило да ће тим двобројем опет наступити један, сада знатно дужи период у његовом излажењу, од јуна 1914. до септембра 1919. године, када поново наставља да излази. Зато и не стиже да о томе обавести читаоце и чланове Клуба. То ће учинити тек почетком септембра 1919. када поново почиње да излази, али сада као орган учитеља-ица социјалиста-комуниста, да би, најзад, 1920. године „Учитељска борба“ постала орган Организације учитеља комуниста Југославије. Али за врло кратко време, јер је Обзнана и за „Учитељску борбу“ значила крај њеног излажења.

У првом периоду излажења (1911—1914) „Учитељска борба“ се штампа у Београду. Нишу, Ужицу, Крагујевцу и Великом Грађашту, сели се из једног града Србије у други, заједно с њеним уредником и осталим члановима који су радили у њеном Уредништву или били администратори или

благајници. Иначе, тираж се за све ово време кретао око 1.000 примерака, а изашла су свега 26 броја на око 800 страница.

Обраћајући се учитељима, као и осталим читаоцима, у уводној, програмској речи уз први број часописа, после анализе датих друштвено-политичких прилика у Србији 1911. године, а посебно стања и положаја учитеља, његове стручне спреме и друштвеног третмана, стања педагошке науке и положаја детета, а школског посебно, као и стања просвете и културе у земљи уопште, Уредништво, поред осталог, каже у закључку:

„Полазећи са становишта:

а) Да зло стање наше просветно-школске политике не лежи у мозгу овог или оног министра просвете и његових помагача већ у систему данашње класне владавине којој они служе и морају служити док су на том месту;

б) Да је данашња званична педагогика са њеним „идеалним“ циљевима на страни данашње владајуће класе и да је као таква противна друштвеном прогресу и помаже одржавању данашњих неморалних односа у друштву у коме се данашњи подмладак у маси дегенерише и пропада;

в) Да је данашња психологија, оваква каква се код нас данас негује, у већини случајева једно шаблонско понављање школастичко-метафизичких спекулација које немају ни трунке научне вредности и да је добром васпитачу неопходно потребно да зна друштвене науке и социјалну психологију;

г) Да се образовање данашњег учитеља креће у оквиру идеологије данашње владајуће класе која га експлоатише до сржи убијајући у њему појаву свести о правом стању његовог друштвеног положаја, „Учитељска борба“:

1) Третираје просветно-школска питања са гледишта друштвене користи а не користи данашње владајуће класе, указујући на њену класну просветно-школску политику, коју она употребљава као средство за одржавање своје класне позиције;

2) Износиће факат заједнице данашње званичне педагогике са данашњом владајућом класом и њену културну улогу уперену против тенденција развића друштвеног прогреса;

3) Доносиће савремена схватања у питањима друштва, природе, етике, религије, литературе, социјалне психологије итд.;

4) Доносиће елементе свих знања потребних да се данашњи учитељ ослободи савремених умних окова, како би што пре постао свестан борац за бољи живот — свој, своје класе, друштва и народа коме припада. Јер за побољшање живота свакога појединца, свакога сталежа и сваке класе вреди она вечно млада и вечно истинита мисао: *Tu dors, Brutus et Rome les fers --
Ти спаваш, Бруте, а Рим је окован*.⁶⁹

„Учитељска борба“ у датим условима друштвено-политичких, стручних научно-педагошких, као и снага које су је носиле, настојала је да што доследније остане на линији ових прокламованих, програмских задатака — у борби за њихово остварење. Зато су и „Радничке новине“ могле, на крају прве године излажења „Учитељске борбе“ да констатују, поред осталог, да је „Учитељска борба“ „у првом реду борбени орган учитеља-ица социјалдемократа, који служи, пре свега, практичној борби за битне културне и просветне интересе Народне школе и учитељства, неуморно осуђујући класну просветно-школску политику буржоазије и истичући прогресивно-просветне идеале социјалне демократије; који, исто тако служи теоријској борби са данашњом званичном науком у свим важнијим питањима, у педагошким нарочито, указујући сваком приликом на заједницу официјелне науке уопште, и педагогике посебице, са данашњом владајућом класом ...⁷⁰

„Због таквог борбеног става“, како даље настављају „Радничке новине“, „Учитељска борба“ има најтежи положај од свих борбених и педагошких листова учитељских ...“ па додаје да се „зато њено научно оправдано гледиште сматра за обично партијско становиште које одговара партијским интересима, а људи који су у њу пласирали своју савест и ум, оглашавају се за обичне партизане“.⁷¹

На крају истиче да се „Учитељска борба“ може поносити тиме што за своје претплатнике има најкултурније раднике међу интелигенцијом и учитељством“ — и да ће то још више бити у наредној години за коју је обезбедила сарадњу скоро двадесетак не само наших већ и страних напредних, социјалистички оријентисаних педагошких рад-

ника, међу њима и неколико доктора наука, као и најистакнутијих учитеља и учитељица социјалдемократа, чланова Клуба.

Нешто пре тога „Радничке новине“, у једном ширем осврту поводом прва четири броја „Учитељске борбе“, подсећају, поред осталог, на нападе грађанске штампе на учитеље социјалисте због враћања марака са лицом св. Саве, које нису хтели да продају ученицима, па се чак на њих и у „Народној скупштини халакнуло“, или да то није довело до опадања интересовања за гледања и рад учитеља социјалиста, без обзира што су у борби против њих говорили да „такви учитељи доводе отаџбину у опасност, да их треба напоље (истерати из службе — Р.В.)“ — и да је због таквог њиховог става и односа „морал дошао у опасност... и да га од њих треба спасавати“. У даљим редовима писац овога осврта говори о основним гледањима и ставовима за које се залажу учитељи социјалисти и при том каже да „Учитељска борба“ обради педагошких питања прилази са позиција гледања Маркса и Енгелса, и да „марксизам може дати научни основ (и педагогији — Р.В.), а никако метафизичко-идеалистички систем плаћених научара“, јер је једино „гледиште историјског материјализма плодно, научно гледиште“. Да би на крају констатовао да, већ на основу ова прва четири броја, часопис „одговара овом свом великим задатку“. То поткрепљује наводећи бројне прилоге који су за ово време објављени у „Учитељској борби“.⁷²

У напорима да допринесе што потпунијем остваривању својих програмских циљева и обећања, „Учитељска борба“ окупља убрзо знатан број чланова Клуба, као и један број других културних и политичких радника социјалдемократа, иначе истакнутих школских, педагошких и политичких активиста. Међу њима су се нашли и радијски извесног броја истакнутих страних педагоха социјалдемократа — и неколико врло познатих имена светске књижевности. Поред Драг. М. Михаиловића, који је у току читавог овог периода и уредник који је дао највећи број прилога, међу сарадницима „Учитељске борбе“ налазе се имена најпознатијих учитељских бораца овог периода. Ту су, поред осталих: Радосав К. Тасић, Милутин Тасић, Милоје О. Милошевић, Милица Марковић, Михаило М. Јовановић-Мика

Брада, Живојин П. Исаиловић, Милош Б. Јанковић, Душан Виторовић, Љубомир Н. Павловић, Милан Глигоријевић, Миодраг Јеремић, Димитрије Станковић, Данило Милановић, Светозар В. Лазаревић, Радомир Михаиловић, Александар Цветковић, Коста Живковић, Миливоје Петровић, Љубица Вукосављевић, Јела Шурјанчева, Драг. М. Гајић, Живан Д. Ивановић, Тихомир Р. Јевтић, Драгутин Јовановић⁷³ и други, чији радови у „Учитељској борби“ и у осталој социјалистичкој, партијској и радничкој периодици, и публицистици уопште, највећи део, представљају врло богато педагошко наслеђе које чека своје истраживаче и историчаре, и не само педагошко, већ и социјалистичко.

Публицистичка и пропагандна активност чланова Клуба

Не би се могла добити потпуна и целовита слика о делатности Клуба на пољу издавачке делатности и ширењу социјалистичких гледања на бројна питања образовања, школе, учитеља, ученика, образовног процеса и педагогије уопште, ако се не би бар подсетило и на публицистичку и пропагандну делатност чланова Клуба, ван оне клупске, која је иначе имала моралну подршку Клуба, и на тај начин индиректно била клупска.

Ту, пре свега, посебно место припада социјалистичкој педагошкој библиотеци „Будућност“. Њу покрећу 1908. године, односно непосредно после оснивања Клуба, али пре него што сам Клуб почиње са својом издавачком делатношћу — два члана Клуба, два његова прва секретара, Милош Б. Јанковић, тада учитељ у Кобиљу, код Петровца на Млави, и Драгиша М. Михаиловић, тада учитељ у Неменикућама, у Космају. Међутим, већ од треће свеске њено даље уређивање и издавање преузима сам Милош Б. Јанковић. Иако не официјелно, она је неоффицијелно, индиректно била, у неку руку, могло би се рећи, чак орган Клуба. Уосталом, чланови Клуба су је тако и схватали — и највећи њихов број био је њен повереник и настојао да њена издања допру у што већи број не само учитељских руку, обавештавајући један другог и о томе које ће издање и када изаћи.⁷⁴

Рад на издавању библиотеке из удаљеног села, до кога је пошта стизала на коњу или на леђима сеоског писмоноше, и истовремено бити секретар Клуба, није било ни физички могућно обављати. Зато је, по свему судећи, по споразуму између Јанковића и Михаиловића, после покретања библиотеке „Будућност“, Јанковић наставио да уређује и издаје библиотеку, а Михаиловић је, уместо њега, те — 1908. године, дошао на дужност секретара Клуба. Тако су послови на општу корист подељени.

У овом периоду, од 1908. до 1914. године, у библиотеци „Будућност“ објављено је 12 свезака, међу којима су две чији је писац сам Милош Б. Јанковић: Један лист из историјске наставе и Школа без бога — и Против хришћанских заблуда у народној школи. Сами наслови првих 12 свезака ове библиотеке јасно говоре о социјалистичкој оријентацији библиотеке, међу чијим се писцима налазе, у оне дане, најпознатији немачки педагогози социјалдемократи.⁷⁵

Уосталом, представљајући се јавности, у предговору уз прву свеску библиотеке, њен уредник Јанковић већ првим реченицама којима каже да „као што су оно Турци узимали малу децу па их спремали за јаничаре, тако и данашња буржоазија узима незреле дечаке и у својим кластерима — учитељским школама — убија сваки покрет у мозгу, сваку напредну мисао, сваку живу идеју... Учитељска школа не даје својим ђацима никаква знања из друштвених наука и друштвеног живота...“, јасно говори о њеној социјалистичкој оријентацији.⁷⁶

Још неколико чланова Клуба у овом периоду такође активно ради — објављујући оригиналне или радове у преводу — који у својим посебним делима, прилазе свим тим питањима са социјалдемократског гледишта и на тај начин знатно чине на њиховом популарисању и пропаганди. Њих није мало.⁷⁷ Њихови радови, такође, привлаче на себе пажњу радника, партијских активиста, као и остале демократски оријентисане, не само учитељску јавност.

На овај начин Клуб учитеља-ица социјалдемократа и његови чланови дали су врло значајан и код нас први научни прилог социјалистичкој педагошкој мисли. И то

не само у облику посебних списка већ и радова објављених у периодици и другим временним списима — листовима, часописима, алманасима, календарима, које издају ССДП и организације социјалиста, као што су „Радничке новине“, „Радник“, „Социјалист“, часопис „Борба“, алманах „Социјалист“ и др.⁷⁸

Пропаганду педагошких гледања социјалдемократије, као и њена гледања на бројна, свакодневна друштвено-политичка питања, чланови Клуба врше живом речи — као предавачи на конференцијама и зборовима које организује ССДП, или као учесници у дискусијама на партијским састанцима и на конференцијама и скупштинама Удружења учитеља, где се појављују не само као дискутенти, већ и као референти. Наравно, они тај свој партијски задатак и дужност обављају свуда где су се нашли — у школи, у селу, међу сељацима, радницима и свима који су желели да чују њихову реч. А није мало било њих који су били не само чланови месних партијских организација, већ често и њихови оснивачи, као и активни пропагатори у ширењу свих издања ССДП, а многи и својим новчаним прилозима помагали акцију коју је Партија покренула за куповину партијске штампарије. О тој њиховој активности, иако штампа није успела да их све, па чак ни већи део забележи, да их евидентира, ипак и оно што је стигла да забележи, то непобитно сведочи.⁷⁹

Ма како се гледало на ову и овакву активност Клуба и његових чланова, ма где се тражили подстицаји за њу, а она није била мала, не може се спорити да је Клуб, који је учитеље социјалдемократе организационо повезао и са своје стране мобилисао и обавезао Правилима — много допринео оволиком њиховом ангажовању у бројним акцијама на остваривању задатака ССДП. Велики је знак питања да ли би она, не само у ширини и интензитету, већ исто тако, ако не и још више, и у квалитету могла имати те и такве димензије, да нису основали Клуб.

Полазећи од основних ставова ССДП о школи и датом друштвеном поретку, Клуб учитеља социјалдемократе и његови чланови у својим захтевима, у свим својим радовима живом речју, а у пракси и делом, наравно, у границама Партије, чији су ор-

ган били, борио се за преображај старе у нову школу и постојећег капиталистичког друштва у ново социјалистичко друштво, у друштво без експлоататора и експлоатисаних. Каква је била школа против које су се борили и каква је требало да буде та нова социјалистичка школа за коју су се залагали, представља питање које би захтевало посебну обраду. Исто тако, све до данас није до краја и са свих аспектата осветљено и обрађено питање односа ССДП према Клубу и Клуба према ССДП. Улажење овом приликом у ова питања премашило би оквире и намену овог рада. Зато ће на крају бити речи само о једном, за историчаре радничког и партијског, а посебно напредног учитељског покрета код нас, интересантном питању: о међународним везама Клуба и покушају стварања Интернационале учитеља социјалдемократа.

Међународне везе Клуба и припреме за одржавање интернационалне конференције учитеља социјалдемократа

Мало је било учитеља чланова Клуба социјалдемократа који нису знали и служили се једним, а не мали број и са два страна језика. Најчешће су то били немачки, руски, бугарски а нешто ређе француски језик. Зато су и могли да прате и да буду у току не само напредне социјалистичке педагошке, већ и филозофске литературе. То сведоче бројни прикази читавих књига с тих језика и прикази бројних дела објављених у нашој напредној периодици тих дана, не само учитељској. Многи чланови Клуба одржавали су и личне везе са бугарским и немачким педагозима социјалдемократима.⁸⁰ Поред дописивања примали су и њихову штампу. Посебно велики број примао је часопис „Учитељска искра“, гласило организације бугарских учитеља социјалдемократа, као и издања њихове социјалистичке педагошке библиотеке.

Како то рече иницијатор и творац првих правила Клуба учитеља социјалдемократа у Србији, Милош Б. Јанковић, праћење „Учитељске искре“ и остale штампе бугарских учитеља социјалдемократа, поред осталог, подстакло га је и указало на карактер какву би организацију требало да створе учитељи социјалдемократи у Србији. То

сам Јанковић на једном месту каже: „Читање „Учитељске искре“ много ми је помогло да ми буде јасан циљ, програм и физиономија организације коју треба да имамо и ми учитељи социјалисти у Србији, помогло ми је да упознам најистакнутије учитеље социјалдемократе Бугарске и да ступим с њима у везу“. Он додаје и то „... да је у Бугарску социјалдемократску партију било учлањено 1902. године 298 учитеља“ и да је у извештају на Деветом конгресу Бугарске социјалдемократске партије, изричito истакнута „највећа заслуга бугарских учитеља који су најбољи пропагатори социјалдемократске мисли у маси“ и да им за то Партија одаје захвалност.⁸¹

Тако су учитељи социјалдемократи Србије, после учитеља социјалдемократа Бугарске, створили прву политичку организацију, не само на Балкану, већ и у Европи.

Већ 1911. године Димитрије Станковић, члан Клуба учитеља-ица социјалдемократа Србије, присуствује Шестом конгресу бугарских учитеља социјалдемократа. И ако не као званични делегат, Станковић присуствује за све време Конгресу, ступа у контакт са најпознатијим учитељима социјалдемократима Бугарске, упознаје се са њиховим радом, са ставовима и гледањима изнетим у рефератима и дискусији, као и са закључцима које је Конгрес бугарских учитеља социјалдемократа донео о питањима која су се налазила на дневном реду.

Пишући о својој посети бугарским друговима и дајући осврт на основна питања о којима је разговарано, као и о положају школе у овој суседној земљи, каже „да је однос буржоазије као владајуће класе пре-ма народном образовању (овде — Р. В.) свуда исти, да уређење основних школа поглавито зависи од њених класних интереса, да се она о њој стара само у толико у колико јој то допуштају и изискују од ње интереси и потребе капитализма. Зато и данашња настава има за задатак: да припреми интелигентну радну снагу и упоредо с тим да улије деци пролетаријата радног народа буржоаски морал и идеологију...“ па до-даје да је „једина друштвена сила на коју се учитељство сме и може ослонити у својој праведној борби за измену и поправку ужасног положаја социјална демократија“, да би у свом првом осврту на ситуацију бугарских учитеља социјалдемократа рекао и

то да се она „од првог времена свог издавања из Бугарског учитељског савеза и формирања посебне организације, налази у саставу Партије“. Говорећи о одлукама Партије и организација социјалдемократије, истиче, алудирајући на нека гледања код нас на Клуб, дајући уједно тим и одговор на њих, каже да је „исто тако погрешно мислити да је она (бугарска учитељска социјалдемократска организација — Р. В.) „партија у партији“ како су се изразили једном неки другови...“⁸²

Извештавајући о самом току Шестог конгреса бугарских учитеља социјалдемократа, поред осталог, наводи да је њихова организација имала 1910—1911. године 954 члана, а да су на дневном реду била питања о акцијама организације и штампи, и наводи девет дела која су издали у својој библиотеци;⁸³ о општинској политици социјалдемократије и асоцијацији социјалне политике и основном учитељству, поводом кога је донета резолуција у којој се истиче да „нема и не може бити ослобођења учитељства без ослобођења пролетаријата и његове коначне победе“. Да би на крају завршио: „Нема сумње да ће свакога друга и учитеља, који данас страда, обрадовати успеси другова учитеља у Бугарској, тим пре што су то успеси наших другова не само по убеђењу, већ и по партији. Поука је сувише јасна, њу српско учитељство треба што пре да изведе. А наш Клуб треба што пре да ступи у тесне везе са њиховом организацијом...“⁸⁴

Та веза је већ била успостављена и са-мим присуством Конгресу члана Клуба. Сада ју је требало само проширити, продубити и организационо учврстити. Ни то није испуштено да се убрзо уради. Додуше, ратови 1912. и 1913. нешто су то успорили, али нису прекинули ту везу. Већ на Петој редовној скupштини чланова Клуба учитеља социјалдемократа Србије у име бугарских учитеља социјалдемократа присуствује уредник „Учитељске искре“ Ламби Кандев, који учествује у дискусији и том приликом врши са руководством Клуба договор о даљим заједничким и још ширим акцијама. А у име Клуба учитеља социјалдемократа Србије Седмом конгресу Бугарске учитељске социјалдемократске организације, по личном овлашћењу секретара Клуба Рад. К. Тасића⁸⁵ присуствује Светозар Лазаре-

вић, тада учитељ у Шугрину, под Старом планином. Лазаревић је Конгресу присуствовао и члановима Клуба поднео исцрпан извештај, у којем, поред врло срдачног дечка који му је приређен и поздрава које су преко њега упутили друговима у Србији, износи податке о њиховом бројном стању, које се попело на 1.049, о финансијском пословању, претплатницима на „Учителску искру“, којих је школске 1910/11. било преко 2.000, о издањима њихове библиотеке и о питањима која су била предмет претресања на Конгресу. Референт М. Станев говорио је о „Данашињем политичком моменту и односу буржоаских партија према народном учитељству“, а Т. Иванов поднео је реферат „Професионално образовање и допуњавајући курсеви“. О оба рефера, како Лазаревић истиче, „донете су врло значајне резолуције“. Он уједно дођаје да је Конгресу у име Главне партијске управе Бугарске социјалне демократије присуствовао Г. Кирков, кога су, као и Лазаревића, учесници Конгреса бурно поздравили. Своја излагања Лазаревић завршава констатацијом да ће присуство њиховог делегата Јамбева нашем, Лазаревића њиховом конгресу и договори који су том приликом вођени и склопљени „показати и скоро оснивање Учителске социјалистичке интернационале“.⁸⁸

О тој широј заједничкој акцији и договору члanova Клуба и Организације учитеља социјалдемократа Бугарске да се предузму кораци за оснивање учитељске социјалдемократске интернационале, секретар Клуба и посебним писмом обавештава члнове, и у њему, поред договора који је постигнут са извесним групама учитеља социјалдемократа из неких земаља Европе, саопштава чак и дневни ред, односно предлог могућег дневног реда једног таквог међународног скупа представника учитеља социјалдемократа.

„Наш Клуб је одавно показивао вољу да ступи у везу са сродним организацијама на страни“, каже секретар. „Тако је ступио још пре три године (1911. — Р. В.) с бугарском организацијом, и та се веза показала веома корисном, како у агитационом смислу, тако и у стабилисању нашег рада. 1912. године на нашој скупштини решено је да заједно с бугарском организацијом добијемо везу са свим страним организаци-

јама“. Затим додаје да се лично обратио познатом немачком педагогу социјалдемократи Хенриху Шулцу, који је обећао своју свесрдну сарадњу и уједно честитао на раду, изражавајући жаљење што такве организације учитеља социјалдемократа код њих нема. „Сада су другови из Бугарске“, наставља секретар нешто даље, „дobili одговор од Белгијанаца, с тим да се (интернационална конференција учитеља социјалдемократа — Р. В.) одржи приликом Интернационалног конгреса у Бечу“ (августа 1914. године у време одржавања Друге интернационале — Р. Т.).

Обавештавајући члнове Клуба о резултатима тога споразума, секретар каже:

„Другови из Брисла ће умолити секретара Интернационалног бироа да објави преко свију органа светске Социјалне демократије да ће у Бечу бити конференција учитеља социјалдемократа, и да се позву све националне секције да пошаљу своје делегате“. За привремени дневни ред, како каже, биће предложене следеће тачке:

„1) Отварање Конференције.

2) Извештај о саставу и акцији националних учитељских социјалдемократских организација.

3) Основ и циљ учитељске социјалдемократске организације у разним државама и потреба оснивања сталних веза између њих.

4) Доношење привремених правила за однос и везу међу учитељским социјалдемократским организацијама.

5) Бирање међународног секретара и одређивање места становљања (седишта међународне организације учитеља социјалдемократа — Р. В.).“

Уз то додаје да ће на конференцији бити говора „и о установи међународног билтен“... „За основ односа“, каже секретар. „може послужити декларација, коју смо припремили и стилизовали с другом Кандевим (о чему је било речи с њим на Скупштини Клуба у Београду 1912. године — Р. В.)“. „Та декларација би се издала на француском и немачком језику“. И на крају, поред позива члновима Клуба да што интензивније раде на остваривању његовог циља, обавештава да ће као представници „нашег Клуба ићи најмање три делегата (на ову интернационалну конференцију у-

читеља социјалдемократа, али не каже и који, јер је о томе требало да донесе одлуку Скупштина Клуба — Р. В.), с тим што „ће бити овлашћени за потпуна решавања у име наше“.⁸⁷

Уз ово Милош Б. Јанковић додаје, пошто је „јула месеца већ избио први светски рат, то се ова Конференција није могла одржати. У рат су отишли многи другови и пуне четири године Клуб није радио“. У овом рату, поред осталих, погинује и његов секретар Радосав Тасић, који је неуморно радио да дође до ове конференције учитеља социјалдемократа.⁸⁸ Тиме је била стављена тачка и на рад Клуба у овом периоду.

Уместо закључка

Ако би се из ових излагања о Клубу учитеља социјалдемократа Србије хтела дати завршна реч, без претензија на доношење коначних закључака, јер би за то требало дубље и свестраније проучити њихов рад и имати више премиса него што их је овде дато, — ипак би се могло рећи, без страха, да ће се погрешити:

1. Социјалистичка оријентација учитеља социјалдемократа Србије, који су полазили у овом периоду од познатих и у исто време основних марксистичких поставки о класном карактеру друштва, па, према томе, да се и читава историја друштвеног развијатка кретала и креће у оквиру борбе класа, — циљ своје организације нису могли нити су га постављали на својим уско сталешким учитељским, цеховским, стручним интересима, већ интересима класе којој су припадали по свом и социјалном и друштвеном положају — класе пролетаријата. Заузимање таквог става и залажући се за њега пре пуних седамдесет година, у оне дане било је врло напредно и револуционарно, и стајало на линији борбе рад-

ничке класе и њене Партије. И данас овај њихов став и пример, у револуцији коју и сами водимо, може бити још увек и поучан и подстицајан.

2. Захваљујући свом ретко виђеном одушевљењу, пожртвовању и ентузијазму, учитељи социјалдемократи Србије успевали су, и поред штурог и ненаучног знања, које су износили из школа, да овладају многим страним језицима и да прате најновију и педагошку и филозофску, као и сву осталу литературу, и тако стичу широку општу и стручну културу. Многи од њих уградили су свој тегобан рад и уписали своја имена у најлепше странице историје нашег радничког и комунистичког, а посебно напредног учитељског покрета.

3. Учитељи социјалдемократи, развијајући широку пропаганду социјалистичких идеја и бавећи се уједно и публицистичким радом, оставили су драгоцену, напредно педагошко наслеђе, које још нисмо стигли довољно и свестрано да сагледамо и оценимо — и учинимо да истина о социјалистичком друштву и школи дубоко продре, не само у редове учитеља, већ и далеко ван њих.

4. Природно, ни на учитеље социјалдемократе овог периода, није могла остати без трага политика, тактика и стратегија Партије којој су припадали, без обзира на то што су је у извесним моментима „прескакали“ и превазилазили.

5. На крају, не треба заборавити да су ти учитељи мањом били врло млади, мно-ги тек почињали да једу горки учитељски хлеб — и да су могли, сасвим природно, у том младалачком заносу да буду понесени у извесним тренуцима и идеалима, који су могли имати и примесе утопизма — и не увек добро одмерених и прорачунатих корака. Али, то их је и чинило тако неустрашивим и смелим у борби за једно друго друштво и другојачије, социјалистичке односе у њему, па и у школи.

НА ПОМЕНЕ

¹ Предавање одржано на Коларчевом универзитету у Београду 21. III 1972. године у оквиру циклуса „Социјалистичка педагошка мисао у Србији до 1914. године“, овде дато у знатно проширеној верзији.

² Раде Вуковић: *Друштво пријатеља „Учитељске искре“* — легални облик илегалне организације учитеља комуниста, социјалиста и републиканаца. — Настава и васпитање, Београд, 1974, бр. 5, стр. 625—640.

³ Раде Вуковић: „*Учитељска стража*“ (1935—1941) — социјалистички педагошки часопис. Изд. Педагошко друштво СР Србије, Београд, 1976, стр. 1—60.

⁴ Милош Б. Јанковић: *Први српски социјалистички часопис „Учитељ“ (1873—1874)*. У: М. Б. Ј.: *Педагошке расправе и чланци*, Београд, 1967, стр. 224—243; Раде Вуковић: *Преглед садржаја „Учитеља“ (1873—1874) — првог социјалистичког педагошког часописа код нас*. — Зборник за хисторију школства и просвјете, књ. 3, Загреб, 1969, стр. 143—173.

⁵ Милош Б. Јанковић: *Владимир Зебић, учитељ — борбени демократ (1856—1883)*. — У: М. Б. Ј.: *Учитељски портрети*, изд. Савез педагошких друштава Југославије, Београд, 1959, стр. 113—124. — Ту је реч и о још тројици учитеља који су ишли на челу побуњених маса: Тихомиру Маринковићу, Неши Мандићу и Ступаревићу који су осуђени на смрт. И учитељ Миленко Прволовић је осуђен на смрт. Над свима је казна извршена, сем на Ступаревићу који је побегао у Бугарску.

⁶ Милош Б. Јанковић: *Учење београдских учитеља у Чарапићевој буни*. — Просветни преглед, Београд, 1949, бр. 17—18, стр. 4

⁷ „Нова школа“, која је излазила од 1875. до 1879. године, представљала је, у ствари, наставак „Учитеља“, који је 1873. покрејуо та-које Нешковић. „Нова школа“ штампана је у Земуну, Новом Саду и Панчеву, а њен покретач и уредник Нешковић био је следбеник идеја Светозара Марковића и с њим се састајао, када је Марковић морао да напусти Србију и пређе преко Саве, најпре у Земун, а одавде у Нови Сад. По потреби о „Новој школи“ и Мити Нешковићу видети радове: Владета Тешић: „*Наша школа*“ — независтан учитељски лист. — Педагошка стварност, Нови Сад, 1955, I, бр. 3, стр. 211—219; Милош Б. Јанковић: *Неколико података о учитељима у Земуну 70-тих година прошлог века*. У: М. Б. Ј.: *Педагошке расправе и чланци*, Београд, 1967, стр. 213—223.

⁸ Такви су, на пример, били: „Школски радник“ (Горњи Милановац, 1907—1914), „Наша школа“ (Петровац на Млави, 1907—1914), „Наша народна школа“ (Мајловац — Умка, 1909—1914), „Учитељски гласник“, орган младих учитеља (Београд, 1905) и други.

⁹ М. Б. Јанковић: *Затварање Нишке учитељске школе*. — Савремена школа, 1957, XII, св. 1—2, стр. 223—234.

¹⁰ Милош Б. Јанковић: *Из историје социјалистичког покрета ученика учитељских*

школа, и Социјалистички покрет ученика Јагодинске учитељске школе. — У: М. Б. Ј.: *Педагошке расправе и чланци*, 1967, 244—256, 267—277.

¹¹ Радничке новине, Београд, 26. VII 1907, бр. 87, стр. 3.

¹² Милош Б. Јанковић, тада учитељ у Кобиљу, код Петровца на Млави. Учитељску школу завршио у Алексинцу 1906. Као ученик Учитељске школе у Јагодини 1905. поздравља руску револуцију. Пошто је искључен „из свих учитељских школа у Србији“, матуру положаје у Алексинцу. Као учитељ ради углавном у Хомољу, Стигу, Банату, Бачкој, Скели и Београду. Са Драгом Михаиловићем 1908. године покреће прву социјалистичку педагошку библиотеку „Будућност“ код нас, а од треће свеске, све до 1941. сам је уређује и издаје. Учествује као делегат на Буковарском конгресу 1920. године. За време другог светског рата је у логорима на Бањици, код Београда, и у Маутхаузену. Један је од покретача и дугогодишњи уредник часописа „Савремена школа“ (1946—1963). Доживотни почасни председник Савеза педагошких друштава Југославије. Носилац је бројних одликовања и награда. Иначе, рођен је у Ужици 1885. године и са својом супругом Милицом данас једини живи учесник оснивачке скупштине Клуба учитеља социјалдемократа Србије.

¹³ Милош Р. Радичевић, учитељску школу завршио је те, 1907. године у Јагодини. Касније се одао технички и студирао на Великој школи. Иначе, сарадник многих напредних социјалистичких листова и часописа. Преводилац, између осталих, и познатој дела Н. Г. Чернишевског „Шта да се ради?“ Погинуо у првом светском рату.

¹⁴ У време оснивања Клуба, према сведочењу његовог оснивача, учитељи социјалисти у Србији били су: 1) Петар Тасић (1875—1942), један од ретко плодних писаца учитеља, врло истакнути партијски радник, проглањан, хапшен, учесник на конгресима ССДП. Посебно је запажена његова активност док је радио у Лесковцу и Мачви. По потреби види: Милош Б. Јанковић, *Живот и рад Петра Тасића*. У: М. Б. Ј.: *Учитељски портрети*, Београд, 1959, стр. 125—137, и Борivoje P. Тасић: *До последњег даха — Живот и дела револуционара Петра Тасића учитеља, Лесковац*, 1972, стр. 1—154; 2) Живојин П. Исаиловић (1877—1952), један од најстаријих учитеља-комуниста у Србији, сарадник „Радничких новина“, „Социјалдемократа“, „Учитељске борбе“, „Учитељске искре“, „Учитељске страже“. Као учитељ ради најдуже у ваљевском крају, а последње године службовања проводи у Скопљу. Први председник НОО града Ваљева од 1944. до 1947. По потреби види општије: Милош Б. Јанковић, *Живојин П. Исаиловић*. У: М. Б. Ј.: *Учитељски портрети*, Београд, 1959, стр. 138—141, и Раде Вуковић: *Живојин Исаиловић (1876—1952)*, Годишњак Историјског архива, књ. XIII, Шабац, 1976.

стр. 159—191, и Р. Вуковић, *Гледања Живојина П. Исаиловића на нека педагошка и друштвено-политичка питања*. Зборник за историју школства и просвјете, књ. 10, Загреб 1977, стр. 91—121; 3) Ратко Жуњић (1876—1938), учитељ, истакнути синдикални и партијски радник. Отпуштен из службе. На изборима за Уставотворну скупштину 1920. године носилац листе КПЈ. Учесник на Вуковарском конгресу КПЈ 1920. Неуморан и неустрашив у пропагирању социјалистичких и марксистичких идеја, у ширењу радничке и партијске штампе, говорник на многобројним радничким и синдикалним зборовима и конференцијама. — По потреби видети: М. Б. Јанковић: *Ратко Жуњић — in memoriam*, Библиотека „Будућност“, св. 68, Београд, април 1939, стр. 12—15, и Драгомир Врећић, *Ратко Жуњић (1878—1938) — Настава и васпитање*, Београд, 1974, бр. 3, стр. 393—407; 4) Милан Глигоријевић (1879—1962), ретко духовит, смео, борбен човек који је као ретко који од познатих учитељских бораца умео и стигао да кроз сатиру извргне критици тадашњи друштвени поредак. Његови радови, не само у „Учитељској борби“, „Учитељској искри“, „Радничким новинама“, „Нашај школи“, већ и у другим листовима и часописима радо су читани. По потреби видети: Драг. Д. Прокић, *Милан Глигоријевић — In memoriam*, Просветни преглед, Београд, 1962, бр. 13 од 3. IV, стр. 5; 5) Драгутин-Драгиша Михаиловић (1879—1941), један од ретко истакнутих учитељских бораца познатих педагошких писаца, покретач и уредник неколико социјалистичких педагошких часописа и библиотека: „Учитељске борбе“, „Учитељске искре“, „Учитељске страже“, „Библиотеке друштвено-просветна питања“; преводилац неколико дела и чланака, сарадник „Радничких новина“, „Школског радника“, „Наше школе“, „Учитеља“, „Народне просвете“ и многих других. Учесник на Вуковарском конгресу 1920. године. Стрељан у Крагујевцу 1941. — По потреби види: М. Б. Јанковић, *Библиографија радова Драгише М. Михаиловића*. Учитељски портрети, Београд, 1959, стр. 142—176, и др Драгутин Франковић: *Драгиша М. Михаиловић*. У: Драг. М. Михаиловић, *Педагошки и друштвено-политички списи*, Београд, 1971, стр. 5—20, и други прилози у овој књизи; 6) Милорад-Мића Ј. Марковић (1887—1967), члан најпре ССДП, касније КПЈ, учесник на Вуковарском конгресу 1920, један од истакнутих школских и партијских радника, посебно у Космају, учесник свих ратова од 1912—1918, чији су „Ратни дневници“ из овог периода недавно угледали свет; активни учесник у свим акцијама које води Партија и напредни учитељски покрет између два рата, а и пре тога, носилац више ратних, наших и страних одликовања, као и одликовања које је добио за свој дугогодишњи предани просветно-културни рад, 1950. године; 7) Богдан Ерић (1885—1913), пао је сувише млад да би за собом могао оставити дела од трајне вредности, и поред тога што је знао и руски и немачки језик, али је оставио шест година неуморног учитељског рада, и као

школски и друштвено-политички радник, у коме је Клуб учитеља изгубио једног од ретко вредних, оданих и способних чланова; 8) Милица Марковић, удата Цветковић (1887—1932), још у Учитељској школи у Крагујевцу прилази социјалистичком покрету. Као учитељица ради у Крајини, у околини Крагујевца и Горњег Милановца. Касније завршава студије и постаје професор. Још као учитељица постаје сарадник неколико часописа и листова; касније њен публицистички рад постаје све плоднији, она постаје сарадник све већег броја радничких и партијских листова и стручних часописа. Преводилац је и неколико дела од којих је посебно запажен превод књиге Вольгина: „Материјалистичко схватање историје“ и дело Корнилова „Психологија детета“, а од оригиналних „Савремени школски проблеми и школска реформа“. — По потреби видети: Р. Вуковић, *Животни пут и публицистички рад Милице Ж. Цветковић*, „Настава и васпитање“, 1972, бр. 5, стр. 649—672. и Р. Вуковић, *Педагошки погледи Милице Ж. Цветковић*, *Педагогија*, 1973, бр. 1, стр. 99—118; 9) Михаило М. Јовановић-Мика Брада (1886—1944), један од ретко активних учесника не само у напредном социјалистичком и комунистичком учитељском покрету, већ и у радничком и синдикалном покрету. Службовац у Хомољу, Јесковцу, Скопљу и Свилајну. Још као ученик учитељске школе прилази радничком покрету и постаје сарадник „Радничких новина“. Касније сарађује у више од двадесетак радничких, партијских и других напредних листова и часописа. Секретар је месне партијске организације у Јесковцу и као њен делегат учествује на Вуковарском конгресу КПЈ 1920, а одмах после Конгреса изабран је и за секретара Организације учитеља комуниста Југославије. Седам година, пошто је претходно ухапшен и осуђен на затвор, остаје без службе — и одаје се новинарству. Познат је у читавој Југославији и као један од најбољих ловаца на најкрупнију дивљач. За време фашистичке окупације наше земље затекао се у Свилајну, где су га убили четници. Затим се ређаје имена, исто тако познатих учитељских бораца: Драгомира Ивковића, Војислава Андрејевића, Живојина Јаковљевића, Драгољуба Атанацковића, Јеле Џурђанчеве-Димитријевића, Милице Јанковић, супруге Милоша Б. Јанковића, Добросава Ћрвенчића, Васа Шешића, Милице Марјановић, Спасоја Марковића, Данила Милановића, Сава Живковића, Драгутина Јовановића, Живана Ивановића, Милорада Катањића, Боре и Воје Младеновића (М. Б. Јанковић: *Педагошке расправе и чланци*, Београд, 1967, стр. 304—305, где су дата само имена без осталих података). — Касније Клубу прилази знатан број младих учитеља социјалиста, од којих велики број гине у ратовима 1912—1918. Међу њима су: Радосав К. Тасић (1888—1918), један од секретара Клуба учитеља-ица социјалдемократа, писац и преводилац; Ђорђе К. Ђурић (1892—1914); Драгољуб Н. Гајић (1890—1915); Здравко Средојевић (1891—1912); Милутин Т. Тасић (1892—1914), сарадник „Борбе“,

преводилац са руског и немачког; Миодраг В. Јеремић (1896—1916), врло плодан писац чијој првој запаженој књизи „Есеј“ предговор пише Драгиша Лапчевић; Коста Ј. Живковић (1888—1913), један од запажених сарадника „Учитељске борбе“, Десанка С. Ђорђевић (1896—1918); Јордан Д. Поповић (умро од колере 1913); Живорад С. Васић (1891—1915); Ђура Поп-Лазић (1878—1918); Милоје О. Милешевић (1891—1919), сарадник „Учитељске борбе“ и њен благајник; Живојин М. Стојановић (1892—1915) — и други. (Подаци дати према: „Учитељској борби“, 1913, и „Споменици учитељима и учитељицама изгинулим и помрлим у ратовима 1912—1918“, књ. 1 и 2, Београд, 1924. и 1926).

¹⁵ Радничке новине, Београд, 21. VIII 1907, бр. 98, стр. 4.

^{15a} О оснивању Клуба и односу ССДП пре мањему, као и о односу Клуба према Партији првих година, по потреби видети: 1) Милош Б. Јанковић, Однос Српске социјалдемократске партије према Клубу учитеља-ица социјалдемократије Србије, Просветни преглед, Београд, 24. XI 1965, бр. 38—39, стр. 3; 2) Милош Б. Јанковић: Нека моја сећања на Српску социјалдемократију и њене људе — у књизи: Београд у сећањима; изд. СКЗ, Београд, 1977, стр. 59—69; 3) Драг. М. Михаиловић: За оријентацију учитељства, Крагујевац, 1920, стр. 46—48; 4) Писац овог рада у личној архиви има писмо Радосава К. Тасића, једног од секретара Клуба, које пише Светозару Лазаревићу, учитељу у Шугрину, под Старом планином, такође члану Клуба — и говори о том односу неких другогова из ГПУ ССДП према Клубу и његовим акцијама.

¹⁶ Владимир Дедијер: Дражса Михаиловић у мрежи великих сила. Експрес Политика, Београд, 18. II 1972, стр. 13.

¹⁷ Милош Б. Јанковић: Клуб учитеља-ица социјалдемократије Србије (1907—1919). — У књизи: М. Б. Ј., Педагошке расправе и чланци, Београд, 1967, стр. 303—314.

^{17a} О томе по потреби видети: 1) Душан Поповић, Село и социјализам (1912). — У књизи: Д. П., Изабрани списи, Просвета, Београд, 1951, стр. 352—357; 2) Димитрије Туцовић, Наша победа и њен значај (1912). — У књизи: Д. Т., Изабрани списи, књ. 1, Просвета, Београд, 1949, стр. 85—89; 3) Триша Кацлеровић, Српска социјалдемократска партија према селу, Београд, 1952, стр. 17; 4) Историјски архив КПЈ — Том III — Социјалистички покрет у Србији 1900—1919, Београд, 1950, стр. 57, 68, 158, 204; 5) Милош Б. Јанковић: Историјски значај рада српских учитеља социјалиста на селу. — У књизи: М. Б. Ј., Педагошке расправе и чланци, Београд, 1967, стр. 325—338.

Питање односа ССДП према Клубу и Клубу према Партији, па самим тим и њиховог односа према селу, предмет су мог посебног, доста исцрпног рада. Овде се само узгред помињу.

¹⁸ Милош Б. Јанковић: Клуб учитеља-ица социјалдемократије у Србији (1907—1919), стр. 306.

¹⁹ На истом mestу, стр. 307.

²⁰ По свему судећи у периоду од 1907. године, када је Клуб основан, све до 1914, Правила су са мањим изменама два пута објављивана. Први пут у „Радничким новинама“ (Београд, 26. VIII 1908, бр. 101, стр. 3) и други пут 1911. године („Учитељска борба“, 1911, I бр. 7, стр. 230). Ова друга, нешто мало изменењена верзија првих Правила, била је 1914. године штампана и у саставу Чланске књижице Клуба. На ову другу верзију Правила позива се и из ње цитира одређени број чланова и Милош Б. Јанковић у чланку „Четрдесет година од оснивања Клуба учитеља-ица социјалдемократије у Србији“ (Савремена школа, Београд, 1947, II, бр. 2—3, стр. 70—82).

²¹ * * *: Статут Организације учитеља-ица комуниста Југославије. Учитељска борба, 1920. VI, бр. 1—2, стр. 53—58.

²² Радничке новине, 26. VIII 1908, бр. 101, стр. 3. — И „Учитељска борба“, 1911, I, бр. 7—8, стр. 227—228. — Сва позивања на Правила Клуба односе се на ова два основна извора.

²³ Неколико таквих писама има писаца ових редова. Она, када би их било више, заслуживала би ширу обраду. Овде, примера ради, ево само неколико редова из писма које пише Рад. К. Тасић, секретар Клуба, тада учитељ у Кри вој Реци, код Бруса, 12. априла 1912. године, Светозару В. Лазаревићу, учитељу у Шугрину, под планином Мичором, који ће 1919. године бити изабран за секретара Клуба учитеља социјалиста-комуниста.

„Ако примаш бугарско „Ново време“ пошаљи ми свеску где је полемика Благојега. „Учитељску искру“ (орган бугарских учитеља социјалиста — Р. В.) добијам редовно.

Реци Костићу да пошаље пријаву за упис (у Клуб — Р. В.). То исто реци Ранчићу и Спацићу ...

Јеси ли дао „Учитељску борбу“ Светозару Поповићу у Чиниглавцима и Пере А. Илићу из Ђокинаца ...

Писаћу скоро и Бугарској (реч је о организацији учитеља социјалиста — Р. В.) за на шу скупштину, ако хоће и могу да пошаљу кога. За њихову ако не може ко од нас, опу номођујем тебе и Станковића (Димитрију). — Лазаревић је као делегат Клуба учитеља социјалдемократије Србије те године присуство вао годишњој скупштини бугарских учитеља социјалиста и о томе објавио чланак у „Учитељској борби“, 1913, бр. 1—2, стр. 40—44.

Сам податак да ово писмо секретара Клуба, из кога је овде наведено само неколико редакта, има број 96, говори о обимности преписке коју су секретари Клуба обављали и која су питања постављали својим члановима.

²⁴ Драг. М. Михаиловић: Члановима Клуба учитеља-ица социјалдемократије. — Радничке новине, Београд, 30. IX 1910, бр. 117, стр. 4.

²⁵ О томе је реч и у поменутом писму Рад. К. Тасића Свет. Лазаревићу у којем га обавештава да ускоро иде у штампу његов превод с немачког књиге Хајнриха Шулца „Школска реформа социјалне демократије“, која је изашла као друга свеска издања Клуба учитеља-ица социјалдемократа 1912. године.

²⁶ Драг. К. И. Вујић: *Писмо Уредништву „Учитељске борбе“*. — Учитељска борба, март. 1911, I, бр. 3, стр. 84—86.

²⁷ Драг М. Михаиловић: *Одговор на писмо*. — Учитељска борба, бр. 4, 1911, стр. 113—116.

²⁸ Драг. М. Михаиловић: *Учителима-ица социјалдемократија*. — Радничке новине, Београд, 26. VIII 1908, бр. 101, стр. 2.

²⁹ Рад. К. Тасић: *Клуб учитеља социјалдемократа*. — Социјалист, Београд, 1. IX 1908, I, бр. 6, стр. 7.

³⁰ Рад. К. Тасић: *Члановима Клуба учитеља и учитељица социјалдемократа*. — Радничке новине, Београд, 21. XI 1911, бр. 263, стр. 2—3. Исто: Учитељска борба, децембар 1911, бр. 10, стр. 308—310.

³¹ * * *: *Правила Клуба*. — Учитељска борба, Ужице, 1911, I, бр. 7—8, стр. 228.

³² Уредништво (Социјалдемократа — Р. В.) — Београд. 1. IX 1908, I, бр. 1, стр. 7.

³³ Милош Б. Јанковић: *Клуб учитеља-ица социјалдемократа у Србији* (1907—1914). У: Педагошке расправе и чланци, Београд, 1967, стр. 303—314.

³⁴ Радничке новине, Београд, 26. VIII 1908, бр. 101, стр. 2—3.

³⁵ Милош Б. Јанковић: *Клуб учитеља... Педагошке расправе и чланци*, Београд, 1967, стр. 309.

³⁶ Мих. М. Јовановић: *Апел учитељима*. — Наша школа, Петровац на Млави, октобар 1909, III, бр. 2, стр. 3 (корица).

³⁷ Радничке новине, Београд, 18. VIII 1909, бр. 97, стр. 2.

³⁸ Клупска документа. — Учитељска борба, Ниш, мај—јуни 1911, I, бр. 5—6, стр. 167—168.

³⁹ Драг. М. Михаиловић: *Члановима Клуба учитеља-ица социјалдемократа*. — Радничке новине, Београд, 10, VIII 1910, бр. 95, стр. 3.

⁴⁰ На истом месту, стр. 3.

⁴¹ Клупска документа. — Учитељска борба, Ниш, мај—јуни 1911, I, бр. 5—6, стр. 169.

⁴² На истом месту, стр. 169—170.

⁴³ На истом месту, стр. 170—171.

⁴⁴ Радничке новине, Београд, 14. I 1911. — И Учитељска борба, 1911, бр. 5, стр. 183.

⁴⁵ Један учитељ: *Скупштина Клуба учитеља социјалдемократа*. — Радничке новине, Београд, 15. VII 1911, бр. 161, стр. 3.

⁴⁶ На истом месту стр. 3.

⁴⁷ Мих. О. Милошевић: *Учителски конгреси*. — Учитељска борба, Ужице, септембар 1911, I, бр. 7, стр. 193—199 (195).

⁴⁸ На истом месту, стр. 197—198.

⁴⁹ На истом месту, стр. 198—199.

⁵⁰ Клупска документа. — Учитељска борба, Ниш, јуни 1911, I, бр. 6, стр. 230—231.

⁵¹ На истом месту, стр. 231.

⁵² Рад. К. Тасић: *Члановима Клуба*. — Учитељска борба, Ужице, 1912, II, бр. 1, стр. 19—20.

⁵³ Рад. К. Тасић: *Члановима Клуба*. — Учитељска борба, Ужице, мај—јуни, 1912, II, бр. 5—6, стр. 171—172.

⁵⁴ Рад. К. Тасић: *Аграрно питање*, Учитељска борба, Ужице, мај—јуни, 1912, II, бр. 5—6, стр. 164—170.

⁵⁵ Рад. К. Тасић: *Члановима Клуба*. — Учитељска борба, Ужице, мај—јуни, 1912, II, бр. 5—6, стр. 171.

^{55а} Д[имитрије] Т[узовић]: *Учитељска социјалдемократска конференција*. — Борба, Београд, 1. VIII 1912, III, књ. 6, св. 15, стр. 140—141.

⁵⁶ Драг. М. Михаиловић: *Пети конгрес Клуба учитеља социјалдемократа*. — Учитељска борба, Крагујевац, септембар—октобар 1913, III, бр. 1—2, стр. 30—37.

⁵⁷ Клупска документа. — Учитељска борба, Крагујевац, 1913, III, 1—2, 44—45.

⁵⁸ На истом месту, стр. 45—46.

⁵⁹ Драг. М. Гајић: *Поводом Петог конгреса Клуба учитеља-ица социјалдемократа*. — Учитељска борба, Крагујевац, 1913, бр. 1—2, стр. 37—40. — Како овај сведок наводи, Кандев је у својој поздравној речи, између осталог, рекао „... да ће наша моћ бити незнатна ако се не буде у контакту са Социјалном демократијом“. Иначе, Ламби Кандев (1879—1924) је истакнути бугарски педагог, револуционар, секретар Организације учитеља социјалдемократа Бугарске, а од 1919. године Бугарске учитељске комунистичке организације. Уредник њихових органа: „Учителска искра“, „Учителски глас“, „Младежне правде“. Написао око 400 радова, у којима разобличује буржоаску просветну политику и заступа марксистичке педагошке погледе. Доласком на власт у Бугарској фашистичке владавине професора Цанкова, Кандев је убијен са стотинама других бугарских учитеља и осталих напредних интелектуалаца и радничких вођа под паролом „хајка на црвену неман“.

⁶⁰ * * *: Рад Пете скупштине учитеља-ица социјалдемократа. — Радничке новине, Београд, 14. VIII—18. VIII 1912, бр. 189—193, стр. 2 (Подлистак).

⁶¹ [Клупска документа]: *Члановима Клуба*. — Учитељска борба, Крагујевац, 1913, III, 1—2, стр. 63—64.

⁶² Рад. К. Тасић: *Члановима Клуба*. — Учитељска борба, Велико Градиште, април 1914, IV, бр. 4, стр. 80.

⁶³ Рад. К. Тасић, Вој. Р. Младеновић, Мих. М. Јовановић и Драг. М. Михаиловић: *О школи, учитељима и ученицима са социјалдемократског гледишта*, Јагодина, 1910, стр. 4.

⁶⁴ На истом месту, стр. 4.

⁶⁵ У књизи су поједини аутори обрадили следећа поглавља: 1. Рад. К. Тасић, Школа (Постанак школе, Класни карактер школе, Данашње школско васпитање, Материјална страна данашње школе, Узроци бедног стања и излаз, Једни стуб просвете, Закључак); 2. Вој. Р. Младеновић, Учители (Важност њихова позива, Дужности, Права, Образовање, Класна свест, Борба, Организација); 3. Мих. М. Јовановић и Драг. М. Михаиловић, Ученици (Положај деце у данашњој породици, Положај деце у данашњем друштву. Положај деце у данашњој основној школи, Закључак).

⁶⁶ Хајнрих Шулц: *Школска реформа социјалне демократије*. Превео Рад. К. Тасић. Неколико речи српском издању од преводиоца. — Крагујевац, 1912, стр. 144. — Кол. издања Клуба учитела социјалдемократа 2.

⁶⁷ Нешто пре објављивања овог Шулцовог дела у издању Библиотеке „Будућност“, коју је уређивао и издавао члан Клуба Милош Б. Јанковић, изашла је, такође, од Шулца једна мања књижица од четрдесетак страна под насловом „Социјална демократија и школа“ (Пожаревац, 1911, стр. 38+2). Кол. Библиотека „Будућност“, св. 8).

⁶⁸ Драг. М. Михаиловић, *Пети конгрес Клуба учитела-ица социјалдемократа*. — Учитељска борба, Крагујевац, септембар—октобар 1913, III, бр. 1—2, стр. 30—37 (31).

⁶⁹ Учитељска борба — учитељима. — Учитељска борба, Београд, јануар—фебруар 1911, I, бр. 1—2, стр. 1—7.

⁷⁰ ***: Учитељска борба, орган учитеља социјалдемократа. — Радничке новине, Београд, 25. XII 1911, бр. 291, стр. 3 (У додатку).

⁷¹ На истом месту, стр. 3.

⁷² Рад. К. Тасић: Учитељска борба... Радничке новине, Београд, 14. V 1911, бр. 101, стр. 2.

⁷³ Раде Вуковић: *Библиографија часописа „Учитељска борба“ (1911—1920)*. — Педагогија, Београд, 1966, бр. 2, стр. 245—269.

⁷⁴ Приликом међусобне преписке, поједини чланови Клуба обавештавали су један другог шта читају, које су нове књиге на страним језицима набавили, које су најновије књиге Библиотеке „Будућност“ изашле и које ће ускоро изаћи. Тако, на пример, Димитрије Станковић, учитељ из Поскурице, пише Светозару Лазаревићу, учитељу у Шугрину, децембра 1912. године, да је добио најновије књиге Библиотеке, да ускоро излазе још две нове и да му шаље да их он растура (Приватна преписка Дим. Станковића са Свет. Лазаревићем, — у документацији писца овог рада). А сам уредник и издавач Библиотеке у писму од 15. II 1910. године, Михаилу М. Јовановићу, учитељу у Влаолу (Хомоље), поред осталог, пише да је тих дана из штампе изашла пета свеска, и уз један примерак који му шаље, додаје да ће ускоро изаћи и шеста, и пита колико примерака да му пошаље. Уз то га обавештава о члановима Клуба који растурају свеске Библиотеке, међу којима су: Живан Ивановић,

Вој. Младеновић, Ратко Жуњић, Петар Тасић, Милица Марјановић и други (Оригинал писма у документацији писца овог рада).

⁷⁵ Међу њима се налазе три рада Ота Рила: *Каква је народна школа* (1908), *Каква треба да буде народна школа* (1909) и *Објашњење полних односа деци* (1909); два Роберта Сајдела: *Ручни рад као подлога хармонијског образовања и васпитања* (1913) и *Школа будућности — школски рад* (1914); два Хајнриха Шулца: *Мајка као васпитачица* (1910) и *Социјална демократија и школа* (1910), и по један рад: Кларе Цеткин, *Школско питање* (1910) и А. Панекука, *Религија и социјализам* (1909).

⁷⁶ Otto Rike: *Каква је народна школа*. Пожаревац, 1908. — Предговор (М. Б. Јанковића), стр. I.

⁷⁷ Овом приликом биће довољно да се подсети само на неколико њихових посебних спица (оригиналних и превода): 1) Драг. М. Михаиловић, *О слободи и васпитању воље*, која излази у Београду 1907; 2) Милоје М. Радичевић, *Породица и васпитање у будућем друштву* (по Когану), објављена у Београду 1909; 3) Otto Rile, *Деца пролетаријата*, у преводу и издању Драг. М. Михаиловића и Мих. М. Јовановића, изашла 1910; 4) Александар Цветковић објављује 1913. године књигу — *Каква је наша гимназија*; 5) Драг. М. Михаиловић, *За слободу савести*, Крагујевац, 1912; 6) А. Богданов, *Друштвена психологија*, која у преводу Драг. М. Михаиловића излази 1912; 7) Радомир Михаиловић преводи књигу *Тајне света* од Ернста Хекла, 1911. године, о којој је Лењин писао, поред осталог, у свом познатом делу *Материјализам и емпириокритицизам*, посвећујући Хеклу и Е. Маху посебно поглавље, — да је ова „популарна књига постала оружје класне борбе“, као и то да је она „необично рељефно испољила партијност филозофије у свом друштву“ ... „и прави значај борбе материјализма против идеализма и агностицизма“ (стр. 365); 8) Миодраг В. Јеремић, с предговором Драгише Лапчевића, тада члана Главне управе ССДП, издаје прву књигу *Есеја из школске политike и др.*

⁷⁸ Међу сарадницима ових и других периодичних партијских и радничких спица, поред осталих налазе се следећи чланови Клуба, који су њихови врло чести сарадници: Драг. М. Михаиловић, Рад. К. Тасић, Милоје Радичевић, Милан Глигоријевић, Миодраг Јеремић, Живојин П. Исаковић, Сава Живковић, Петар Т. Тасић, Михаило М. Јовановић, Воја и Бора Младеновић, Ратко Жуњић, Спасоје Марковић, Димитрије Станковић и други.

⁷⁹ Иако штампа није стигла да забележи формирање свих партијских организација, њихових управа и објави имена њихових чланова, неколико оних које је ипак забележила, сведоче о значајном учешћу чланова Клуба у руководствима многих месних партијских организација. Тако, на пример, секретари партијских организација су чланови Клуба: Спасоје Марковић у Пироту, Милан А. Поповић у Злоту, Петар Тасић у Причевићу, Ђорђе Поп-Ла-

зић у Трстенику, а чланови партијских управа: Светозар Лазаревић и Десанка Милошевић у Пироту, Милош Б. Јанковић и Воја Младеновић у Петровцу на Млави, Дарињка Поп-Лазић у Трстенику,, Милорад Катанић у Свилајници и многи други.

Када је ССДП покренула акцију за прикупљање прилога за социјалистичку штампарију, одмах се одазвао велики број учитеља-чланова Клуба, међу којима су се налазили, поред осталих: Драгутин Прокић, Радосав К. Тасић, Живојин Миловановић, Светозар Поповић, Милан Глигоријевић, Драг. М. Михаиловић, Воја Младеновић, Бора Младеновић, Жика Јаковљевић, Живојин Михаиловић, Петар Тасић, Милка Марјановић, Спасоје Марковић, Живан Ивановић и други (Радничке новине, 1909, 1910, 1911).

Они се исто тако одазивају и позиву за претплату и растурање књиге А. Бебела, *Жена и социјализам* и шаљу унапред новац, и то неки од њих и за по десет примерака. Поред осталих, то су: Михаило М. Јовановић, Ратко Жуњић, Милоје Милошевић, Стева Томић, Светозар Поповић. А неки од њих, бар колико је то штампа забележила, шаљу Радничким новинама честитке поводом десетогодишњице излажења, или честитају пролетаријату Србије Први мај (Ратко Жуњић, Стојан Милосављевић, Михаило Јовановић, Данило Милановић и многи други). Неки су се нашли и на кандидатским листама ССДП за изборе 1910. године (Ратко Жуњић, Бора Младеновић).

Тешко је, готово и немогуће набројати колико је њих било, јер о томе нема званичних, па ни других података, у активима пропагатора и активиста ССДП, који су обилазили места и села и држали предавања о најактуелнијим питањима која су у тим данима стајала пред Партијом и њеним организацијама. А да их није било мало и да су говорили на многим конференцијама ССДП, за ову прилику доста је да се наведе само један пример. Бора Младеновић, учитељ, члан Клуба, почетком августа 1910. године на збору који је заузела ССДП у Аранђеловцу говори о Бесспољици и радничкој класи, Стјаћој војсци и о Дужности радника и радничке штампе (Радничке новине, Београд, 12. VIII 1910, бр. 96, стр. 6).

Ово су само неки од података о активности чланова Клуба учитеља социјалдемократа у Србији који се могу наћи у радничкој и партијској штампи оних дана, посебно у Радничким новинама, о њиховом учешћу у акцијама које тих година покреће и води ССДП.

⁸⁰ Милош Б. Јанковић, Рад. К. Тасић, Драг. М. Михаиловић, Светозар Лазаревић, Димитрије Станковић и други.

⁸¹ Милош Б. Јанковић: *Клуб учитеља-ица социјалдемократа у Србији*. — У: Педагошке расправе и чланци, Београд, 1967, стр. 306.

⁸² Дим. Станковић: *Учитељски социјалдемократски покрет у Бугарској*. — Учитељска борба, Ужице, јануар, 1912, бр. 1, стр. 16—19 (19).

⁸³ Дим. Станковић: *Конгрес учитеља социјалдемократа у Бугарској*. — Учитељска борба, Ужице, април, 1912, бр. 4, стр. 116—121. — Станковић наводи следећа дела: 1) Ото Риле, Деца пролетаријата, 2) О. Риле, Каква треба да буде народна школа; 3) Т. Стоилов, Учитељски покрет у Бугарској; 4) Х. Шулц, Социјална демократија и васпитање; 5) Х. Шулц, Пролетерска мајка; 6) О. Риле, Рад и васпитање; 7) Х. Шулц, Социјална демократија и реформе у народној школи; 8) Дим. Филов, Припрема народног учитеља и друге.

⁸⁴ На истом месту, стр. 125.

⁸⁵ Писмо секретара Клуба Рад. К. Тасића од 12. IV 1912. упућено Свет. Лазаревићу. — У документацији писца овог рада.

⁸⁶ Светозар В. Лазаревић: *Са Седмог конгреса бугарске учитељске социјалдемократске организације*. — Учитељска борба, Крагујевац, септембар—октобар 1913, III, бр. 1—2, стр. 40—44.

⁸⁷ Рад. К. Тасић: *Члановима Клуба*. — Учитељска борба, Велико Грађаште, мај—јуни 1914, IV, бр. 5—6, стр. 112. — Ово је био и последњи број Учитељске борбе који је изишао до првог светског рата, као орган Клуба учитеља социјалдемократа. Касније, 1919, наставља са излажењем, али сада као орган Клуба учитеља социјалиста-комуниста.

⁸⁸ Милош Б. Јанковић: *Клуб учитеља социјалдемократа*, стр. 313.

À PROPOS D'UN ANNIVERSAIRE DE SOIXANTE-DIX ANS FONDATION EN 1907
À BELGRADE DU CLUB DES MAÎTRES ET MAÎTRESSES D'ÉCOLE
SOCIAL-DÉMOCRATES DE SERBIE

Rade Vuković

Il y a soixante-dix ans un groupe d'une vingtaine de maîtres et de maîtresses d'école ont fondé à Belgrade le 5 août 1907 le Club des maîtres et maîtresses d'école social-démocrates de Serbie, Club qui va changer son nom d'abord, en 1919, en Club des maîtres social-communistes et, à la fin en 1920, en Organisation des maîtres d'école communistes de Yougoslavie. L'auteur, dans son introduction rappelle les premières idées socialistes parmi les maîtres d'école de Serbie, leur participation aux insurrections de Carapić en 1862 et de Timok en 1883, la réunion des maîtres d'école démocrates et progressistes autour des revues *Maître d'école* (1873—1874), *L'école nouvelle* (1875—1879), *L'école populaire* (1895) et les révoltes des étudiants des écoles normales ainsi que la formation des cercles scolaires socialistes.

En parlant de l'assemblée constitutive du Club, où furent formulés les statuts et élus les membres du comité de direction, l'auteur insiste particulièrement sur les obligations, attributions et droits du secrétaire en tant que dirigeant au nom du parti. Ensuite il parle des assemblées annuelles du Club, de 1908 à 1912, et de la conférence en 1913. Il énumère les principales questions qui y furent posées et résolues, parmi lesquelles se trouvaient la résolution sur le caractère combattif de l'organisation des maîtres d'école, les rapports du Club avec l'Association des maîtres d'école, la position des maîtresses d'école dans la société, la presse des maîtres d'école social-démocrates et ses rapports avec la presse bourgeoise, les rapports du Club avec le Parti social-démocrate serbe et sur la question agraire ainsi que le travail des maîtres d'école dans les villages.

Dans le chapitre sur la propagande et les éditions du Club et de ses membres on a donné des informations sur la bibliothèque du Club qui

a fait paraître deux livres: *L'école, les maîtres d'école et les élèves considérés du point de vue social-démocrate*, dont les auteurs furent les membres du Club, et *La réforme scolaire de la social-démocratie* de H. Schultz. Dans ce chapitre on a plus particulièrement parlé de la revue *Le combat des maîtres d'école*, l'organe du Club paraissant à Belgrade, Niš, Užice, Kragujevac et Veliko Gradište de 1911 à 1914. On y a indiqué aussi d'une manière succincte l'activité littéraire des membres du Club, leurs textes originaux et leurs traductions édités jusqu'à la Première guerre mondiale.

A la fin nous avons parlé des relations internationales du Club surtout avec l'Organisation des maîtres d'école bulgares social-démocrates. Les Serbes et les Bulgares avaient ensemble préparé la proposition d'organiser la conférence internationale de la fédération des maîtres d'école social-démocrates qui devait, comme on s'était mis d'accord, avoir lieu à Vienne au cours de l'été 1914, en même temps que la conférence de la Deuxième Internationale. Mais, l'éclatement de la Première guerre mondiale en avait empêché la réalisation.

Dans la conclusion on a souligné que les maîtres d'école social-démocrates de Serbie s'appuyaient dans leurs activités sur les théories du marxisme de la lutte des classes sociales. La politique des maîtres d'école social-démocrates était tout particulièrement active dans les villages ce qui avait eu pour résultat de propager avec succès les idées du socialisme jusqu'aux villages les plus éloignés. L'héritage que nous ont laissé ces maîtres d'école sur le plan de la propagande fut très grand, mais, naturellement, il portait le sceau de la stratégie et de la tactique de la social-démocratie, parti auquel ils appartenaien.

